Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда [illegible]

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл.
СЕНТЯБРЬ
30
СУББОТА
№ 231 (8999).
өртээ 2 кон.

110 муң тонна тарааны Төрээн чуртка бээри — Тываның тараажыларының алдарлыг хереэ!

Дүүн беш шакка чедир республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге ***87.102*** *тонна тарааны саткан, ол болза планның 79,2 хуузу-дур.* ***Районнар аайы-биле мындыг болган:***

Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу
ТАНДЫ	59000	41.035	69,5
БИИ-ХЕМ	13000	8.043	61,8
КАА-ХЕМ	27.000	27.129	100,5
УЛУГ-ХЕМ	5.580	3439	61,6
ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	1451	29,4
БАЙ-ТАЙГА	130	169	130
КЫЗЫЛ	5000	5184	103,7
БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	643	49,5

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн, сентябрь 29-та, Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Пленумну СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** ажыткан.

Пленумга даараазында айтырыгларны чугаалашкан:

1. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга белеткелдерниң республикада канчаар чоруп турарының дугайында.
2. Организастыг айтырыг.

Бирги айтырыгның талазы-биле «ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга белеткелдерниң республикада канчаар чоруп турарының дугайында» илеткелди партия обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, республиканың юбилей комиссиязының даргазы эш Б. Ш. Долчанмаа кылган.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле санал бээринге СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш **В. Б. Добромыслов**, Тыва АССР-ниң культура министри эш **М. С. Хомушку**, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары **А. А. Ромашов**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары эш **Д. К-Х. Ооржак**, СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш **М. С. Харченко**, Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң хойжузу эш **Е. Л. Ендан**, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң секретары эш **С. Д. Киров**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары эш **Ш. П. Куулар** олар киришкен.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** пленумга чүве чугаалааш, амгы үеде республиканың ажылчы чоннарының болгаш партия организацияларының мурнунда тургустунган чугула сорулгаларга доктааган.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыры-биле белеткелдерни чер болганга улам күштелдирип чорударынче угланган доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнүнге болгаш секретарынга эш **Г. Ч. Ширшинини** соңгаан. Эш К. С. Шойгунуң өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң секретары хүлээлгеден ону хостаан. СЭКП обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизинге эш **А. И. Пожидаевти** бадылаан. Эш Г. Н. Долгополовтуң өске ажылче шилчээнин барымдаалааш, СЭКП обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизи хүлээлгеден ону хостаан.

Пленум ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

КАА-ХЕМЧИЛЕР, КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ!

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылын төлептиг уткуур, тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган.

РАЙОН БО ЧЫЛЫН КҮРҮНЕГЕ 27.000 ТОННА ТАРАА САДАР ДЭЭН БЕДИТКЕН СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИН ДҮҮН АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ АЖЫР КҮҮСЕТКЕН.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарын үргүлчүлеп турар.

Тываның тараажылары каа-хемчилерниң үлегери-биле дүжүт дээш демиселге дүн-хүн дивейн эрестиг ажылдаалы!

ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫ

Чаагай үнген дүжүттү чидириг чокка, бүрүн ажаап алыр, күрүне шыгжамырынга болдунар-ла арга-биле хөй тарааны киирер дээш Тываның тараажылары шиитпирлиг демиселди чорудуп, бо хүннерде агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, ону ажып эртпишаан; дүн-хүн дивейн ажылдап турарлар.

Бо удаада эки ажылы дээш, **КАА-ХЕМ РАЙОНДА «ЛЕНИНЧИ ОРУК» КОЛХОЗТУ** (даргазы П. Л. Филиппов, парторганизация секретары О. Т. Наксыл-оол) **Хүндүлел самбыразынга** база катап киирип тур.

Каа-Хемниң «Ленинчи орук» колхозунуң ажыл-ишчилери 3185 га черде тараа культураларын ажаап доозуп турар болгаш күрүнеге 1830 тонна тараа садар планын 2500 тонна чедирер деп бедиткен хүлээлгени алгаш, сентябрь 28-ке чедир оон ажыр безин 1094 тонналы садып, эрес-шудургу ажылдаан.

ССР Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн төлептиг уткуур

(Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, республиканың юбилей комиссиязының даргазы Б. Ш. ДОЛЧАҢМААНЫҢ илеткели)

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылы оюо — бистиң хөй националдыг улустарывыстың улуг байырлалы. Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң амыдыралга чедиишкинниг боттандырары дээш, тоску беш чылдың ийиги чылының планнарын хуусаа бетинде күүседири дээш бүгү улустуң демиселиниң үрезинде ол юбилейге белеткел чоруп турар-дыр. Съездиниң өндүр улуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демисел бистиң чурттуң ажылчы чоннарының улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам хайныктырып, бистиң ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эвии, партияның болгаш улустуң бузулбас сырый каттыжыышкынының, Совет Эвилелиниң бүгү улустарының быжыг найыралын болгаш акы-дуңма ёзузу-биле кады ажылдажылгазын чаа күш-биле база катап көргүзүп турар.

«Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы республиканың бүгү-ле партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организацияларының ол юбилейге белеткел талазы-биле ажыл-чорудулгаларынга эң чугула документ болган. СЭКП обкомунуң бюрозу, партияның Кызыл хоорком болгаш райкомнары, партия эге организациялары Совет Эвилелиниң юбилейинге белеткелдиң тодаргай планнарын ажылдап кылгылааш, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге организакчы болгаш политиктиг ажылдарны улам калбарткаңнар. Тываның бүдүрүлгелериниң, колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтери Москваның болгаш Ленинградтың ажылчыннарының үлегер-чижээн ёзугаар ол байырлалга алдар болдурган социалистиг чарышта киржип турарлар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Межегей» совхозтуң, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының болгаш бирги АТБ-ниң коллективтери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Юбилейжи хүндүлел демдээн алыр эрге дээш чарыштың эгелекчилери болганнар.

Планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседип турарының түңнелдери ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелээшкиннериниң, юбилейни төлептиг уткуур дээн оларның күзелиниң дугайын тодаргайы-биле көргүзүп турар. Республиканың үлетпүрү сес айлар дургузунда ийи чартык миллион рубльдиң продукциязын пландан ажыр сайгарган, ол дээрге хүлээлгеде айытканындан 1,6 катап ажыг-дыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле план 105,1 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың ол-ла үезинде турганы-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээли 11,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 9,6 хуу улгаткан боп турар. Ол ышкаш бүгү-ле районнар үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле планнарын күүседипкенин маңаа демдеглээр херек.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи сес айлар дургузунда пландан ажыр 1625 тонна даг-дүгүн ажылдап кылып, улуг чедиишкинниг болган. Ынчангаш комбинаттың ажылчыннарының Төрээн чуртка ийи муң тонна даг-дүгүн пландан ажыр бээр дээн сөзү херек кырынга күүсеттинер деп бүзүрелдиг-биле чугаалап болур. Аныяк хоорай — Ак-Довурак улам-на улгадып, улам-на каас-чараш хевир кирип турар. Ында 600 олуттуг Культура ордузун туткан, 17 муң дөрбелчин метр ажыг чурттаар шөлүн ажыглалга киирген, магазиннерге ажылдаар садыгжыларның саны барык үш катап көвүдээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың партия болгаш профэвилел организациялары ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээрде, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириңче ажылчыннарны база инженер-техниктиг ажылдакчыларны мөөңнээрде база-ла чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Ол коллектив продукцияны сайгарарының сес ай планын 103,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 106,4 хуу күүсеткен.

Бистиң тудугжуларывыс база-ла юбилей белеткелинге боттарының төлептиг үлүүн киирип турарлар. Олар тудуг-монтаж ажылдарын сес айлар дургузунда эрткен чылдың ол-ла үезинден 8,4 хуу хөйнү кылган, а тудуг черлеринде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,7 хуу улгаткан. Ооң түңнелинде 260 оруннуг эмнелге комплекизин, 320 олуттуг ниити эртем школазын, 280 олуттуг уруглар садын, 4600 баш мал кирер кажааларны, чылда-ла 10 муң кубометр күчүлүг эптеп салыр демир-бетон кылыгларының шөлүн, ниити шөлү 38,5 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киргизээн.

Ол ышкаш автотранспорт бүдүрүлгелериниң, харылзаа черлериниң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчылары хүлээлгелерин күүседир талазы-биле база чедиишкинниг ажылдап турарлар.

Дыка хөй партия организацияларының болгаш чер-чер Советтериниң организакчы ажылдарының деңнели юбилейге белеткел үезинде көскүзү-биле бедээн. Чижээ, Кызылдың тууйбу заводунуң, автосеткелге заводунуң, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында, республиканың херетлекчилер эвилелиниң үлетпүр комбинадында болгаш чамдык автотранспорт бүдүрүлгелериниң партия организациялары алган хүлээлгелерниң канчаар күүсеттинип турарын үргүлчү контрольга ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукция бүдүрүп үндүрерин улам улгаттырар, ооң шынарын экижидер дээш ниитиги курлавырларны дилеп тып турар.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинде социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Ооң экскаваторларының бүгү экипажтары, автомашиналар чолаачылары, чер үттээр станоктар машинистери шуптузу хууда социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. Ай санында-ла партбюрога болгаш партия хуралдарынга участоктар болгаш өске-даа албан черлериниң удуртукчуларының дыңнадыгларын чугаалажып көрүп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередириниң болгаш илереттинген четпестерни чайладырының боттуг хемчеглерин ап турар.

№ 1 АТБ-ниң партия организациязы алган хүлээлгелерин күүседириңче коллективти мобилизастаар талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Ооң хүрээлеңинде кирип турар 67 коммунистерниң 46-зы шуут бүдүрүлге черинде ажылдап турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Зюзинге, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Мякишевке, а ол ышкаш коммунистер Кравцовтуң болгаш Нижегородовтуң удурткан чолаачылар бригадалары беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш чарыштың эгелекчилери болганнар. Оларның сөглээн сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар. Чижээ, эш Мякишевтиң бригадазы 1973 чылдың февраль айының, а артканнары — январьның үлүүнде ажылдап турарлар.

Тууйбу заводунда Александра Важениннаның, Виктор Березиниң, Александр Мокшановтуң болгаш өскелерниң-даа бригадалары эки түңнелдерни чедип ап турар. Ол заводтуң коллективи мурнакчыларның чедиишкининге даянмышаан, чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 2.800 муң санныг тууйбуну бээр деп турар.

Ооң-биле чергелештир план күүсетпес, продукциязының бот-үнези бедик, ону чавыс шынарлыг бүдүрүп үндүрүп турар бүдүрүлгелер база бар. Чижээ, тудуг кезектериниң комбинады хүлээлгелерин багай күүседип, продукциязының өртек-үнезин 72 муң рубльге болгаш Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезиниң чери — 33 муң рубльге чедир аартаткан. Сес айларның продукция сайгарар планын тудуг кезектери комбинады, Кызылдың болгаш Хову-Аксының хлеб заводтары, пиво заводу, Ак-Довурактың үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, балык заводу күүсетпээн. Ажыл төлевириниң өзүлдези хлеб заводтарының барык шуптузунда, дааранылга болгаш эът комбинаттарында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден мурнай берген.

Чүък сөөртүрүнүң хемчээлдери улгадып, ону автомобиль транспорту база күүседип шыдавайн, хөй-хөй бүдүрүлгелерниң планын күүседирин ол саададып турар. Ындыг турбуже бистиң автоажыл-агыйларывыста чүък автомашиналарын аажок четпес ажыглап турар, чүък чүдүрери болгаш дүжүрери оларның ажылдаарын аңдыгаа чедир үр саададып турар.

Чамдык тудуг организациялары планын база күүседип шыдавайн турар. Тудуг-монтаж ажылдарының планы республикага сес айлар дургузунда ниитизи-биле 3,1 хуу, ынчаарга трестер аайы-биле «Тыва тудугга» — 9,7 хуу, «Тыва-суг тудуунга» — 14,2 хуу чедир күүсеттинмээн. Тудуг

(Төнчүзү 3-гү арында).

Ажыктыг дуза

Келир үениң башкылары — Кызылдың башкы училищезиниң сургуулдары Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының күскү дүжүт ажаалдазында киржип турар. Оларның бир чамдызы ол районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Саргалда бригадазында ажылдап турар. Ында 25 кижилиг ийиги курстуң студентилерин башкы С. Самдың удуртуп турар. Сентябрьның эгезинден бээр бо бөлүк 3 муң тонна ажыг тарааны машиналарга чүдүрүп, күрүне шыгжамырынче чорудуп, 5 тонна картофельди ажааганнар. Колхозтуң Саргалда тараа шаңныңың кол-ла ажылчы күжү бо бөлүктен тургустунган.

Келир үениң башкылары тараа чүдүрер, дүжүреринге, ону арыглаарынга идепкейлиг киржип келгеннер. Студентилерден Ооржак Чайкина, Виктор Дөңгүр-оол, Татьяна Оюн, Зоя Норукпан олар эң-не идепкейлиг ажылдап, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алганнар.

Сургуулдар хостуг шактарын база халас эрттирбейн турар. Колхозтуң ында ажылдап турар механизаторларынга болгаш тараажыларынга олар боттарының белеткээн концертин база бараалгатканнар. Олар колхозка дуза чедирерин ам-даа үргүлчүлээр деп шиитпирлээннер.

Декабрь САЛЧАК.

Мурнакчы комбайнер

Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының № 3 хову бригадазының тараажылары күш-ажылчы алдар тугун комбайнер Николай Михайлович Сидоровтуң алдары дээш көдүрген. Ол бодунуң хову корабли «Сибиряк»-биле 500 ажыг га черниң дүжүдүн кезип ажааган. Оон комбайнында кызыл тукчугаш болгаш беш сылдыстар механизаторнуң күш-ажылга шылгаралын херечилеп турар.

Мурнакчы комбайнер мырыңай даң бажында ажылдап эгелээр. Шөлче кезип кирер мурнуу чарында ол техниказын ыяк көрүп белеткеп, механизмнерин хынап, чаап үзеп алыр.

Звено удуртукчузу Николай Михайловичиниң үлегерин өскелер база эдерип турар. Ооң өөрү Борис Болат-оол, Михаил Кыргыс эжиндеш чыдып калбас дээш кызып ажылдап, хүн үлүүн 150—160 хуу күүседип турарлар.

Д. ЕНДАН.

В. М. БОГДАНОВТУ «ӨРТКЕ ЭРЕС-ДИДИМ БОЛГАНЫ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Өрт үезинде уругларның амы-тынын камгалап алырынга эрес-дидимин болгаш шудургузун көргүскени дээш Тыва АССР-ниң Кызылда уран-чүүл училищезиниң башкызы Владимир Михайлович БОГДАНОВТУ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Өртке эрес-дидим болганы дээш» медаль-биле шаңнаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Х. НЕШКОВ.

МОСКВА, 1972 чылдың сентябрь 28.

ХООРАЙ — КӨДЭЭГЕ

Тараа ажаап алыышкынының бо шиитпирлиг хүннеринде көдээниң ажыл-ишчилеринге Кызылда Күрүнениң башкы институдунуң студентилери улуг дузаны чедирип турар. Олар колхозтарның болгаш совхозтарның шаңнарында тараа арыглап, картофель ажаажып, тараажыларның ынаныштыг дузалакчылары болу бергеннер.

«Тиилелге» совхозтуң төп шаңында В. Куулар, Т. Доңгак, Г. Сандак олар бир звено болуп алгаш ында тараа арыглап турар. Олар маңаа ажылдап эгелээнден бээр боттарының хүн үлүүн үргүлчү ийи катап ажыр күүседип келгеннер.

Н. МОҢГУШТУҢ фотозу.

ЮБИЛЕЙГЕ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕР

Демниг коллектив

Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң коллективи юбилейлиг чылда эки ажылдап турар. Социалистиг чарыштың бирги черин Михаил Феофанович Захаровка удурткан № 3 автоколоннаның чолаачылары ээлээн. Чүгле август айда безин бо колонна доктааткан пландан ажыр 92.000 тонна-километрни эрткен. Чолаачылар Юрий Байкалов, Михаил Шошин, Геннадий Андреев чүък сөөртүр даалгазын 150 хуу чедир күүседип турарлар.

Ол-ла автобүдүрүлгеден он беш чолаачы «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтарда, «Большевик» колхозта дүжүт ажаалдазында хаара туттунган. Чолаачылар Кертик-оол Делгер, Михаил Күжүгет, Ооржак Эрес-оол, Моңгуш Барышкак-оол олар эки ажылдап турарлар.

Графикти мурнавышаан

Август айда Ак-Довуракта № 11 автобаазаның чолаачылары эки ажылдааннар. Олар ай дургузунда 51 муң тонна улус ажыл-агыйының чүъктерин сөөртүп, даалгазын 119 хуу күүсеткен.

Автобаазада Адыг-оол Чымбага удурткан чолаачылар бригадазы Ак-Довуракче бетон болгаш хоюткан холуксаа чедирип турар. Августа бо бригада тудуг шөлдеринче 16 муң тонна бетон, холуксаа сөөртүр даалгазын 18 муң тонна чедирген. Дуржулгалыг чолаачылар Анатолий Чижов, Федор Севостьянов оларның кергүзүглери тергиин эки.

Бригада сентябрьның онаалдазын күүсеткеш, октябрьның үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Е. ДАРТАН-ООЛ.

План күүсеттинген

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда күрүнеге 19 тонна дүк садар планын 250 килограмм ажыр күүсеткен.

Дүк садарының онаалгазын күүседиринге бир хойдан 2,7 килограммдан хөй дүк кыргып алган хойжулар Хомушку Баазыр, Доңгак Баазыр, Саая Доорума, Саая Шеңгир-оол төлептиг салышкынын киргеннер.

Т. ТЮЛЮШ.

ТӨРЭЭН ЧУРТУМ — МЭЭҢ ЧОЛУМ
ССРЭ 50

ЧОНУМНУҢ ЧААГАЙ КЕЖИИ

ТЫВА улустуң эртип келген төөгүзүнче хая көөрге, чүс-чүс чылдарның хилинчек човулаң, өлүм-чидим долган караңгы дүмбей дүнү ышкаш кылдыр сагындырар. Революция мурнундагы буржуаз төөгүчүлер тыва улусту өлүп төнериниң кадыр довунчуун куду чуглуп бар чыдар деп хөрүмнеп турганнар. Шынап-ла, янзы-бүрү хамчык аарыглардан улустуң аал-аалы-биле кырлып чораанын чүгле дыңнаан эвес, а боттары көрүп эрткен кижилер амдаа бар.

Ындыг-даа болза тыва улусту өлүмнүң оруундан чайладып, амыдыралдың оруунче кийрип шыдаар күштер бар турган. Ол чүү күштери ол? Ол болза революстуг Россия, ол болза улуг Ленин, ооң большевик партиязы. Тыва бодунун хуу-салымын Россия-биле кошканы биске улуг аас-кежик болган.

Бир эвес Тыва Россия-биле туттунмушпаан болза, Октябрь революциязының тугунуң адаанга чыскаалбаан болза, улуг Лениниң партиязын эдербээн болза, чүү болгу дег-гил? «Бир эвес» деп сөстер чокка ындыг айтырыгны тургузары безин коргунчуг.

Бир эвес хай боор, ындыг байдал болу берген болза, тыва чон буржуаз эртемденнерниң хөрүмнеп турганы ышкаш, бууралдың оруундан уштунмайн, чиде бээр турган ийик. Ындыг муңгаранчыг байдалдар кижи төрелгетенниң төөгүзүнде кайы хөй. Капитализмниң дүрүмү черле ындыг — күштүглери кошкактарын араатаннар дег тудуп чиир.

Россияга Лениниң партиязының башталгазы-биле тиилээн Октябрь революциязы кижи төрелгетенниң хөгжүлдезиниң оон сыр өске дүрүмүн ажыткан. Ажылчы чоннуң хосталгазы, улустар аразының деӊ эргези болгаш акы-дуңма эп-найыралы ол дүрүмнүң үндезини болган.

Россияның хосталган улустары ону барымдаалап, делегейде эң баштайгы эвилелдешкен социалистиг күрүне — ССРЭ-ни тургусканн. Оон бээр бежен чылдың нүүрүн көрүп турар-дыр бис.

Ол бежен чылдар дээрге анаа эвес бежен чылдар. Олар оккурунуң талазы-биле чүс-чүс чылдарга деңнежир. Орус хаанның дарлалының адаанга чораан улустар хөгжүлдениң чартык-феодалдыг чадазының деңнелинге турган болгай. Эрткен бежен чылдарның дургузунда олар ниитилел хөгжүлдезиниң капиталистиг чадазын ажа халааш, ам коммунистиг ниитилелди тургузуп турар-дырлар.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузуп турда, тываларның эң баштайгы күрүнези —Октябрь революциязының ачызында төрүттүнген Тыва Арат Республика чап-чаа бир харлаан, а ооң хостуг хамаатызы мен тос харлыг өскүс оол турдум. Чаа төрүттүнген чаш күрүнениң өскүс, чаш хамаатызы-дыр мен. Чуртум, чонум кандыг оруктап, кайнаар баарыл? Кандыг хуу-салым мени манап турганыл?

Төөгүнүң каалама оруу билдингир. Кижи төрелгетен ону таварып эртип келген. Чонумну кандыг-бир күчүтен араатан аспактап алган болза, мен ышкаш оолдар, кыстар кандыг-бир маңгыс байның кулу апаар турган ийик. Ындыг-даа болза аас-кежиин таваржып, чонум ону оюп, оон өске оруктап амыдыраар чаагай чолдуг болган. Тыва улустуң ол чаагай чолун Ленин башкы өттүр көрүп номнаан. Чыдып калган биче-буурай улустар тиилээн пролетариаттың дузазы-биле хөгжүлдениң капиталистиг чадазын оюп каапкаш, социализмче кирип болур деп, Ленин айыткан.

Улуг Лениниң ол номналының мерген болгаш шынын Тыва Арат Республиканың дуржулгазы херек кырында көргүскен.

ТЫВА Арат Республика бодунуң тургустунган хүнүнден эгелээш-ле, тиилээн пролетариаттың күрүнези — Совет Эвилелиниң дузаламчызынга даянгаш, хөгжүлдениң капиталистиг эвес, социалистиг оруунче шиглеп кирипкен.

Тываның чону ол дузаламчыны сөс кырынга эвес, а херек кырынга көрүп, мага-бодунга медереп билген. Иштики, даштыкы дайзыннарны базып чок кылырынга, хостуг эрге-шөлээни чаалап алырынга Кызыл Шериг, орус партизаннар он-боозун тудуп алгаш киришкенин мээң чонум эки билир. Кызыл-шериглер-биле, кызыл партизаннар-биле чаңгыс одуругга кожа чаалажып чораан тыва партизаннар ам-даа дириг болгаш дайынчы найыралды утпайн, ыдык сагып чоруурлар.

Совет эмчилер, агрономнар, инженерлер болгаш өске-даа тускай эртемниглер тывалар-биле кожа туруп, Тываның культуразының, ажыл-агыйының бүгү-ле адырларын тургусчуп келген. Оларның-биле кады ажылдап, олардан эртем-билиг чедип алган тыва чолаачылар, трактористер, тудугжулар болгаш өскелер-даа оларны чүрээниң ханызында шыгжап чоруурлар.

Тываның ажыл-агыйынга, культура тургузуушкунунга чугула херектиг кадрларны Совет Эвилели бодунуң күзели-биле белеткеп берип келген. Мен база араттарның мен ышкаш оолдары-биле кады Ленинградка өөренир аас-кежиинге таваржып, чанып келгеш, баштайгы тыва башкыларның санынга кирип чордум. Ленинград аңаа өөренип чораан тыва оолдар, кыстарга эртем-билигниң эжиин ажыдып берип, оларның амыдыралында эң-не уттундурбас үе болуп артып калган.

1930 чылда совет эртемденнер тыва национал бижикти чогаадып берген. Ол дээрге чүгле арат чонну бижик-билигге өөредириниң үндезини эвес, Тываның национал культуразын, уран чүүлүн, чечен чогаалын хөгжүдериниң эң күштүг аргазы болган.

Бо бүгү дээрге херек кырында акы-дуңма дузаламчы деп чүве ол-дур. Ол дузаламчыны Тываның арат чону караа-биле көрүп, холу-биле тудуп, хүн бүрү амыдыралынга эдилеп келген. Ооң үнезин бис эки билир бис.

Тываның национал-хосталгалыг революциязының чылдарының дургузунда мээң чонум чуртун капиталистиг эвес оруктап хөгжүдүп, төөгүлүг улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ону чүгле хостуг күш-ажыл болгаш ССРЭ-ниң ачызы хандырып берген. Ала-чурттуң Улуг дайынының үезинде дайзынның ССРЭ-же халдааны—бисче база халдааны ол, совет улустуң ыдыктыг дайыны — ол база биске хамаарыжыр деп чүвени ханызы-биле медереп билген бис. Ынчангаш Тываның чону фронтуга чүзүн-даа харамнанмаан, тыва эки турачылар, оларның аразында мээң кады ойнап өскен чаңгыс чер-чурттугларым маадырлыы-биле тулчуп, тыва араттар ССРЭ дээш амы-тынын бээринге белен деп чүвени көргүскен.

1944 чылда ССРЭ-ге каттыжар дугайында саналды чон чаңгыс үн-биле деткээн. Тыва Совет Эвилелинге каттышканындан бээр ындыг-ла үр болган эвес, ынчалза-даа ол үениң дургузунда чедип алган чедиишкиннери кайгамчык улуг, ону четче үнелээри берге.

ССРЭ дээрге — делегейниң хуу-салымы, тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларын эң чептиг, шынныг шиитпирлээр күштүг күрүнелерниң бирээзи. Дүүнгү чаа көшкүн чораан тывалар ол хире улуг күрүнениң эрге-чагыргазының дээди органнарынга соңгудуп, делегейге ужур-дузалыг ол хире чугула айтырыгларны шиитпирлежип турар. Капиталистиг чурттарда, ылаңгыя мактанып ханмас АКШ-та бичии буурай улустар (негрлер, индейжилер) чазакка соңгудар хамаан чок, кижи санынга кирбейн турар болгаш ак кештиг кижилер-биле кожа олурар эрге чок болгай.

Бо аразында тываларның национал эргелери улам калбарып, ханылаан. Олар ССРЭ-ниң бүгү улустары-биле деӊ эргелиг социалистиг күрүнези — Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиказын улам хөгжүдүп, ажыл-агый, культура тургузуунуң улуг айтырыгларын чедиишкиниг шиитпирлеп турар-дыр. Тываның даг-дүгү, кобальт, мөңгүн-суунуң бүдүрүлгелери Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг бүдүрүлгелер болу берген.

Национал бижик чогааттынган соонда национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культура моондаан чаза тепкен хем дег, шапкыны-биле хөгжүп эгелээн. Ам бисте чүгле башкылар, эмчилер, инженерлерден аңгыда, эртемденнеривис безин көвүдээн.

Тыва бижик чогааттынган соон дарый, ужен чылдарның эгезинде С. К. Тока баштаан баштайгы чогаалчылар тыптып, тыва чечен чогаал төрүттүнген. Мен база оларның санынга кирип, С. Сарыг-оол, Б. Хөвенмей, В. Көк-оол олар-биле кады тыва чечен чогаалдың баштайгы одуругларын бижикжер улуг аас-кежиктиг болган мен. Тыва Чогаалчылар эвилелиниң хүрээлеңи ам үш салгал чедир өзүп, быжыгып турар.

Бистиң чогаалчыларывыс боттарының чогаалдарынга тыва чоннуң кадыг дарлал, элег-түрег долган, муңгаранчыг эрткен үезин, оларның магаданчыг маадырлыг демиселин, кайгамчыктыг күш-ажылын, амгы чайынналчак чаагай чурттанылгазын көргүзүп, коммунистиг ниитилелди тургузарынга боттарының үлүүн кийрип турары өөрүнчүг. Олар оон-биле чергелештир делегейниң болгаш орус классиканың тергиин чогаалдарын, Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустарының чогаалдарын очулдуруп, ону тыва улустуң эдилелинге кийрип, улустарның аразын улам чоокшулаштырып, оларның акы-дуңма найыралын улам быжыктырып турар.

Тываның чону бодунуң ажыл-агыйын, культуразын, уран чүүлүн, чечен чогаалын оон-даа артык хөгжүдүп сайзырадырының бүгү аргалары бар. Ол болза бистиң бөгүнгү боттуг совет амыдыралывыс. Ол болза — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели. ССРЭ-ниң тургусканындан бээр бежен чылдың оюнда Тываның чону кылган ажылының тудум санын коммунизм тургузуушкунунуң хереэнге кииштирип, чаагай чолун чолдап, улам бурунгаар бар чыдар.

С. ПЮРБЮ,
Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

ИНФОРМАЦИЯЛАР

ДЕПУТАТ ХҮНҮ

ССРЭ-ниң 50 чыл болурунга тураскаатткан Депутат хүнүн чоокта чаа Тээлиге эрттирген. Ону ажылчы чоннар депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскому организастаан.

Район Совединиң депутаттары аңаа барык шупту чыылган. Олар граммафонга бижиттинген В. И. Лениниң «Совет эрге-чагырга деп чүл?» деп төөгүлүг чугаазын болгаш В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болган оюнга тураскааткан байырлал хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазы-биле танышкан.

Ооң соонда райкүүскомнуң даргазының оралакчызы А. Стрельников «Советтер ажылының арга-методун сайзырангайжыдары болгаш районнуң ажыл-агыйынга болгаш культура амыдыралынга депутаттың ролю», СЭКП райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи А. Дембирел «Тыва—ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы өг-бүлезинде» деп лекцияларны номчаан.

Депутат хүнүн эрттиргени ажыктыг болгаш солун болганын чыылган депутаттар үнелеп көрген болгаш олар моон соңгаарғы ажыл-чорудулгазынга ажыглаары-биле «Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» журналды, «Известия» солунну хөйү-биле чагыдып алганнар.

Т. НАМЧЫЛ,
ажылчы чоннар депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң секретары.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Тайгалар баштарында харчаап, хүн келген тудум кыштың тыныжы чоокшулап кел чыдар. Ынчангаш кыштаглаашкынга шыңгыы белеткенири негеттинип келген. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң ажылчыннери кыштаглаашкынга белеткелди организастыг эгелээн. 1093 тонна сиген белеткээр тургаш, 1100 тоннаны белеткээн.

Мал чемин кыштагларже күзүн эрте-ле соортуп чедирери мында чаңчыл апарган. Амгы үеде хойжулар кыштагларында 500 тонна сигенни, 250 тонна саваңны чедирген.

Хойжу Моңгуш Ырыш 25 тонна сигенни, 15 тонна саваңны белеткээш, кыштаанда соортуп чедиргеш, кажаалап алган. Ол бодунуң кыштаанда хой кажаазының болгаш чурттаар бажыңының септелгезин шагда-ла доосакан. Оон үлегерин эдерип хойжулар М. Мешкен-оол, М. Килиичап олар база-ла 20—25 тонна сиген, саваңны кыштаанда чедирип алган.

Хойжуларның чурттаар бажыңнарын септээр 6 кижи составтыг бызаңчылар звенозу организастыг, шалыпкын ажылдап кирипкен. Ол звенону Кертик-оол Ондар башкарып, ам безин хойжулар Оскал-оол, Бады олар-ның бажыңнарын бүрүн септеп доосакан.

К. ХЕРТЕК.

БЕШ ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИ

«Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары бо юбилейлиг чылдың дүжүт ажаап алышкынынче киирерде аразында чарышты салган турган. Совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди эрткен беш хонуктуң түңнелин үндүрген.

Комбайнерлер аразында чарышка П. Кабанов, М. Хирлиг-оол, А. Буянкин, Э. Маспың-оол олар тиилекчи болган.

Картофель ажаалдазының талазы-биле ногаа ажаакчыларының аразында чарышка Дөңгүр-оол Көк-оолдуң звенозу тиилекчи болуп, шаңнал-макталды алган.

О. ТАВАА.

Гиталовтуң чүүлүн номчааш...

ДЕТКИП ТУР МЕН

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры А. Гиталовтуң тараа дугайында, ону камнаар талазы-биле бодалдарынга каттыжып, изии-биле деткип тур мен. Шынап-ла хлеб чок болза канчап чурттаар, кижи амытанның чиир чеминиң эң-не колу хлеб деп бодаар мен. Ынчангаш ол алдын өртектиг, «хандыр бодап көөрге хлебтиң үнези өске чүүлдерден бичии бе, ынчаіш» деп эш А. Гиталовтуң бижип турары-даа чептиг. Бистиң аравыста хлебти чип билир-даа болза, кажан ону өстүрерде кайы хире чарыгдал, күш үнүп турарын үнелевес кижилер бар. Чүге дээрге Гиталовтуң чугаалааны ышкаш хлебти камнавас, ону төтчеглээр ыт-кужун, хаван, дагаазын чемгерер, оон эрткеш аназ-ла, төптер, октаптар ындыг кижилер тарааның үнезин шынап-ла билбес, ону агып чыткан суг ышкаш кылдыр бодаарлар-дыр.

Амгы үеде эртемденнер чер кырында агып чыдар, ижер арыг суг-даа болза төне берип болур, ынчангаш сугну безин камнаар дугайында сүмелерин киирип турар болгай. Ынчаарга тараа база доктаамал. Үргүлчүнүн дески үнүп турбас дээрзин практикадан көрүп турар-дыр бис. Ындыг төлээде, тарааны өстүреринге улуг күш негеттинери-даа таварылга эвес. Мен дыка хөй чүве чугаалавайн, чүгле бистиң совхозтуң амыдыралындан чамдык четпестерге доктаап көрейн:

«Тес-Хем» совхоз дээрге, тараалаң эвес, мал ажыл-агыйлыг совхоз болгай. Ынчалзажок малды өстүреринге чер ажылын сайзыратпас болза хоржок дээрзин амыдырал бозу-ла айтып турар. Совхоз чыл санында-ла 4300 ажыг гектар черни тараа болгаш мал чеми культураларны өстүреринге ажыглап турар. Оон чамдык чылдарда чүгээр эки дүжүттү, а чамдыкта мырыңай дүжүт албайн-даа баар. Оон чылдагааны агаар-бойдуста-даа бар-ла, ынчалза-даа бистиң бодувустуң бедик дүжүт өстүрер дээш бүгү арга-хемчеглерни албас, тарза дээш чүткүл чок ажылдап турарывыста деп чугаалаза частырыг чок боор.

Бистиң районнуң болгаш колхозтар, совхозтуң-даа удуртукчулары «Тес-Хем районунга тараа үнмес чер»—деп хоочуннерге алдып турарынга мен хуумда хомудаар мен. Кажан тараа дугайында А. Гиталовтуң бижээн чүүлүн номчааш, боданып олурарымга бистиң районга, совхозка-даа бедик дүжүттү өстүрүп болур дээрзинге бүзүрей бээр-дир. Чүге дээрге бистиң совхоз бо чылын 1200 га черге кызыл-тас тараан. Ол кызыл-тастың дүжүдү шору болуп, бир гадан 6 центнерни ажаап алган. Ынчалза-даа чазык боктуг үрезин чашканындан ол арай хонак холумактыг болган.

Сугаттыг черлерге агротехниктиг хемчеглерни эки сагааш, кызыл-тасты тарыыр болза, бистиң байдалывыс-биле 12 центнер дүжүттү ап болур. Шаанда Теректиг-Хем ховуларынга хуу ажыл-агыйлыг араттар кечим, улдун дээш оон-даа хөй хемчээлдиг черни аът, шары-биле тарып ап, ону суггарып, чогуур үезинде тараш, бедик дүжүттү өстүрүп чораан-на болгай. Ону чугаалаарга бисте чамдык кижилер «бичии черни ынчаар ажаап, оон эки дүжүттү албайн канчаар» дижир. Мен бодаарымга ынчан амгы үеде ышкаш сайзырангай техника чок болганда хол-биле кечим-даа черни суггарары, өстүрүп алган тарааны ажаап алыры дыка берге турган.

Амгы үеде колхозтар болгаш совхозтар кодээ ажыл-агыйның чаа-чаа, күчүлүг техникалары, эртем билиглиг кадрлары-биле четчир хандыртынган. Ынчалза-даа бистиң «Тес-Хем районунда сугаттыг черге кызыл-тас тарып турар ажыл-агый чок. Кызыл-тасты үнзе үнгей аан дээзиг, таварышкан-на черге тарып каапгарывыстан оон бедик дүжүт албайн турар бис. Кызыл-тасты өстүрүп ап болурунун аргазы бисте бар. «Ак-Эрик» колхоз 300 га кызыл-тасты тарааш, оон га бүрүзүнден 10 центнер дүжүттү алган болгай.

Мал ажылдыг районга мал чеми культураларны хөйнү тарыыры чугула. Ынчалза-даа тараа культураларын тарыырын утпас херек. Бистиң районнуң чамдык удуртукчулары чинге-тараа тарыырын безин ажыктыг эвес кылдыр санап турар. Ынчангаш көк-сула, арбай чүгле чаңгыс чылдыг сигеннерни тарыза эки деп көрүп турар. Көрүнердаан, кызыл-тас дугайында ыттавайн турар, ол чүл ынчаш, хлебтиң биске хереэ чок дээни ол бе?..

Бистиң районга «кызыл-тас үнмес» деп чугаалың соонда, далганны чүгле күрүнеден хандыртынып турар апарган. А күрүнеге килограмм-даа тараа дужаавайн турар бөлзур бис ийин. Далган төнүп каарга «далган төнген, ат болган» деп дораан-на дувүреп-ле үнер болгай бис. Тес-Хемниң Сайгын деп черге тараа тырттырар суг дээрбези турган. Аңаа районнуң колхоз, совхозу тарааны тырттырып чип турган үе эрткенден бээр үр болбаан. Самагалдай суурга тараа хүлээп ап турган пункт, аажок улуг хүрен склад ам чугай, демир-дес калагалаар чер болу берген. Күрүне бисти далган-биле долу хандырып болбайн аан. Ындыг-даа болза, бис боттарывыстың иштики чарыгдалывыска — хлебке четчир тарааны тарып өстүрүп алырының аргазы бисте бар.

Тараа бар турда эът, сүт, дук-даа бар турар, быжырган хлеб-даа үзүлбес. Чүгле ону өстүрер, ону камнаар деп Гиталовтуң бодалдарынга бүрүнү-биле каттыжып, бо чүүлдү бижидим.

З. ЧООДУ,
«Тес-Хем» совхозта партком секретары.

АЛТАЙНЫҢ ЭРТЕМДЕННЕРИ

АЛТАЙ КРАЙ. Алтайда кодээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери «безостая-1» болгаш «саратовская-29» деп тараа үрезиннерин хайнакташтырып тургаш, чаа сортту үндүргеннер. Оларның дүжүдү дыка бедик (гектардан-на 40—50 центнер) болгаш дүрген быжычал, ужуп чытпас болгаш оон быжырган хлебтиң шынары база эки болур.

Л. И. Брежнев алтайның эртемденнеринге чораан үезинде оларның үндүрүп алган чаа тараазын бедии-биле үнелээн.

ЧУРУКТА: биология эртемнериниң кандидады, хайнакташтырылга чериниң удуртукчузу Ф. П. Шевченко болгаш улуг эртем ажылдакчызы В. К. Ткаченко оларның дуржулга шөлүн көрүп турары.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникаказы).

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

РСФСР:

ШӨЛДҮ ЛЕНИНЧИ ДЕП АДААН

...«Владимир Ильич, Шушенское можунуң тараачыннарының күжү-биле чажып, тараан бежен десятин хемчээлдиг тарааны Силерниң адыңарга белек кылдыр соцвевишаан, ооң дүжүдүн Поволжьениң аштап-түрээн уруглааарынга чорударыс пролетарларның хуралы айыткап тур». Шушенскоениң тараачыннары 1922 чылдың апрель айда В. И. Ленинге ынча деп бижээннер. Олар ол шөлге эң дээре дээн үрезиннерни чажып, эки дүжүттү өстүргеш, боттарының сөзүнге ээ болганнар.

Бо чылын ол тарааны баштай ажаап алган үеден бээр бежен чыл юбилейи болган. Ол байырлал Шушенск районнуң Ленин аттыг совхозунуң бирги салбырында ол сураглыг шөлге митинг-биле эгелээн. Чыылганнар ол шөлдү Лениниң ады-биле адаар болгаш оон девискээринге тураскаал самбыраны тургузар деп шиитпирлээннер.

Ол шөлдү чаа черлер-биле 152 гектар чедир калбарткан болгаш бо чылын аңаа кызыл-тастың эң тергиин үрезиннерин чаштырган. Ленин аттыг совхозтуң комсомолчузу Виталий Струговецке болгаш сибирьжилерниң байлак дүжүт ажаап алырынга дузалажыры-биле Красноярск крайда келген Иван Чилихинге баштай тараа ажаап алыр эргени тывыскан.

Красноярск крайның бо хүннерге чедир Төрээн чурттуң шыгжамырынче урганы 500 муң тонна тараазынга ленинчи шөлдүң алдын сарыг чаа тараазы ынчаар немешкен.

ШУШЕНСКОЕ СУУР, Красноярск край.

МОЛДАВИЯ:

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ НИИТИ КЕРЭЭЗИ

Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң технологтуг дериг-херекселдерин септээр заводту болгаш саналга машиналары кылыр «Луч» дээр заводтуң чаа корпузун Кишиневка чогуур хуусааларында тудуп доосакаш, ажыглалга киргилээн. Ол болза «Үлетпүр тудуг» трези-биле «Шеверлел тудуг» коллективтериниң социалистиг чарыжының дугайында керээзиниң боттанышкынының баштайгы түңнели болган.

Молдавияның найысылалының ол ийи эң улуг тудуг организацияларының кады алган хүлээлгелеринде дөрткү кварталда ам-даа элээн каш тудугларны бүрүн доосакаш, ажыглалга киирерин көрүп турар.

КИШИНЕВ.

КАЗАХ ССР:

ВОЛГАНЫҢ СУУ

Джаныбек суурга орай-кежээ апарганда хеперттен электри чырыы чайнай берген. Он-он кижилер суур кыдынында бугага маңнажып чеде бергеш, прожекторлар чырыынга кылаңнайнып бадып чыткан Волганың суун көрүп кааннар.

Суг курлавырын көвүдедири-биле 12 километр узун дурттуг буганы казар деп шиитпирлээн. Ол Волгоград областың девискээринде Паллас системазы-биле ол суурну харылзаштырар ужурлуг турган. Тараажыларының чагыын ирригаторлар хуусаазындан эрте күүседипкен. Ынчангаш улуг орус хемниң суу ам казах черниң хову-шөлдеринде чедип келген.

Ажыктыг семинарлар

Республика школаларының пионерлериниң улуг вожатыйларының беш хонуктуг семинары Кызылда эгелээн.

«Тываның бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. И. Поповтуң, «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң база ВЛКСМ-ниң XVI съездизиниң аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезин экижидер дээш комсомол болгаш пионер организацияларының ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле салган сорулгаларының дугайында» комсомол обкомунуң бирги секретары А. А. Ромашовтуң, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга болгаш комсомол база пионер организацияларынга В. И. Лениниң адын тывыскаанындан бээр 50 чыл болганынга тураскааткан «Кезээде белен!» деп отрядтарның Бүгү-эвилел марыжының дугайында» ВЛКСМ обкомунуң секретары Е. Д. Паланың болгаш өскелерниң-даа илеткелдерин семинарның киржикчилери дыңнаан.

Пионер вожатыйлары Кызылдың № 7, 10 школаларынга болгаш школа-интернатка, Пионерлер бажыңынга барып, ында пионер ажылы-биле танышып, арга-дуржулгазын солушканнар.

Ол ышкаш семинарның киржикчилери пионерлер ырларын, танцыларны өөренип, ГТО-нуң чаа комплекизин пионерлерге дужааттырарының талазы-биле сүмелерни алган.

• • •

СЭКП Кызыл хоорекомунуң хуралдаар залынга хоорайның партия өөредилгезиниң пропагандистериниң семинары эрткен.

Семинарны СЭКП Кызыл хоорекомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи С. И. Шукшин эге сөс-биле ажыткан. Аңаа «ССРЭ-ниң тургустунганы. — Улуг Октябрьның хереэниң уламчылалы» деп лекцияны Кызылдың педагогика институдунуң башкызы Д. К. Халаханэ номчаан. Ол ышкаш «Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе чадазының дугайында» лекцияны философия эртемнериниң кандидады Г. И. Шилинков кылган.

В. АНДРЕЕВ.

АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ—ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгезин доозар талазы-биле бистиң партиявыстың Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы Тес-Хем районда канчаар күүседиринип турарын ВЛКСМ райкомунуң пленумунга чугаалашкан.

Бо социал ужур-утказы хемчегни амыдыралга боттандырарынга хүндүскү школалар кол рольду ойнап турар. Районнуң школаларынга чылдың-на ийи муң ажыг кижи өөренип, өөредилгениң шынары чоорту өзүп турар. Ынчалза-даа мында четпестер хөй. Эрткен өөредилге чылында чоптуг чылдагаан чок он тос муң ажыг кичээлди өөреникчилер үскен. 16 өөреникчи школазын каггаш, 15 кижи чаа өөредилге чылында өөредилгеже хаара туттунмаан. Класска катап олурганнарның саны эвээш эвес. Чамдык школачыларның сагылга-чуруму кошкак болуп турар фактылар база бар. Бо бүгү партияның болгаш чазактың салган улуг сорулгазын күүседиринге шаптыктыг боор турары билдингир. Комсомол организациялары, башкылар коллективтери, хөй-нииті-биле кады школаларның өөредилге-кижизидилге ажылынга боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

ВЛКСМ райкомунуң тургускан даңзызын ёзугаар 16—30 харлыг аныяктардан 221 кижи сес чыл, 196 кижи ортумак эртемни чедип алыр ужурлуг. Аныяктарның өөредилгезин бо чылын канчаар организастааныл? «Чодураа» болгаш «Ак-Эрик» колхозтарның комсомол организациялары ол черлерде консультпунктуларга сес чыл болгаш ортумак эртем чок аныяктарның дыка хөй кезиин хаара тутkan. Черле ынчаш, бо комсомол организациялары аныяктар өөредилгезинче кичээнгейни кошкатпайн турар. «Чодурааның» комсомол комитеди (секретары Ч. Ензак) өөредилге, консультпункт ажылының дугайында айтырыгларны ой-ойлеп чугаалажып, четпестерни дораан эдер хемчеглерниң ап турары эки. Колхоз баштаар чериниң даргазы У. Дөмүр-оол консультпунктуунуң ажылынга тодаргай дузаны чедирип турарын эки деп пленумга демдеглээн. Эрткен өөредилге чылында ол консультпунктуга 27 кижи ортумак, 15 кижи долу эвес ортумак эртемни чедип алганнар.

Ынчалза-даа байдал чер болганда дески эвес. «Тес-Хем» совхозта консультпунктуунуң кичээлдери болганчокла үстүр, азы шынар чок эртип турган. Эрткен чылын аңаа чүгле 27 кижи өөредилгени доосакан. А бо чылын дөртен ажыг кижи хаара туттунган, а өөрензе чогуур аныяктарның саны чүс бежен ажыг. О. Шынаа, Ү. Шынаа салбырларынга аныяктарның өөредилгезин канчаар организастаары шиитпирлеттинмээн. Самагалдай болгаш Шуурмак суурларда консультпунктулар чок. Мындыг фактылар аныяктарның ортумак эртем чедип алырынга шаптыктыг боор турар.

Ынчангаш комсомол райкомунуң, эге организацияларның мурнунда шиитпирлээр сорулгалар хөй. Оларның чамдык кезиин пленумга бадылаан хемчеглерде айыткан. Консультпунктуларны сес чыл болгаш ортумак школа бүрүзүнге тургузар.

Ажылчын болгаш кодээ аныяктарның өөредилгезиниң перспективтиг планнарын комсомол комитеттери ажылдап кылыр.

Комсомол райкомунга «Аныяк ишчи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп көрүлдени организастап чорудар оргкомитетти тургузар. Оон аңгыда ВЛКСМ райкомунуң болгаш районо чөвүлелиниң каттышкан хуралдарынга консультпунктуларның ажылын ой-ойде дыңнап, өөредилгениң байдалын «Комсомолчу прожекторнуң» доктаамал хынап турарын ол хемчеглерде айыткан.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

ССР Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн төлептиг уткуур

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

организацияларыхөй ажыл шагын чидиргениниң уламындан 700 муң рубльди чедир шиңгээдип албаан. Ажыл-ишти четпес организастап турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаан ол факт база херечилеп турар. Ооң кол чылдагааннарының бирээзи масса-политиктиг ажылдың чавыс деңнелдиг болган. Ооң өске-даа, ылаңгыя, орук-тудуг коллективтериниң ажылында база эвээш эвес четпестер бар.

Капитал тудугнуң ажыктыын бедидериниң айтырыгларын шиитпирлээринче, тудуп турар тудугларның шуптузун доозарын дүргедедиринче, тудугнуң хуусааларын кызырарынче болгаш ооң шыңарын бедидеринче партия, совет, профэвилел организацияларының, коллективтерниң кичээнгейин СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары угландырары эргежок чугула.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери юбилейге алдар кылдыр бедик социалистиг хүлээлгелерни алган деп, Б. Ш. Долчанмаа чугаалаан. Кодээниң партия организациялары, чер-чер Советтери организакчы-политиктиг ажылдың деңнелин бедиткен. Колхоз, совхозтар күрүнеге сүт садарының сес айлар планын сентябрь 16-да күүсеткен. Эът садарының планы база чүгээр күүсеттинип турар. Тожу, Каа-Хем районнарның болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары дүк садарының чыл планын күүсеткен. «Бурунгаар», «Саян», «Бүрен» болгаш «Кара-Хаак» совхозтарның ажыл-ишчилери хүлээлгелерин эки күүседип турар. Юбилей чарыжынга 200 ажыг хойжу киришкеш, төрүүр 100 хойдан-на 96, оон-даа хөй хураганны, 35 хойжу 105—130 хураганны ажаап доруктурган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Ооржак Доржу төрүүр чүс хойдан-на 133 хураганны, «Элегес» совхозтуң хойжузу Долаан Дарма—129 хураганны онча-менди доруктурган. Хөй-хөй саанчылар, инек кадарчылары, куш азыракчылары социалистиг хүлээлгелерин база ажыр күүседип турар.

Ховуларның ажыл-ишчилери чер ажылының культуразын бедидип тургаш, чаагай дүжүттү өстүрүп үндүрген болгаш ону чединишкинниг ажаап алырынче бүгү күженишкиннерин салып турар. 160 муң гектар тараа культураларын кескен, 131 муң гектар шөлдүң тараазын бастырган. Колхоз, совхозтар хүлээлге ёзугаар күрүнеге садар 110 муң тонна тараазының 80900 тонназын саткан. Эң хөй тараа Таңды болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларындан кирген. Хөй-хөй ажыл-агыйлар күрүнеге тараа садар хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен.

Хөй-хөй механизаторлар юбилей чылында дүжүт ажаап алырының шыңан-на маадырлары болган. Оларның аразында комбайнерлер «Өөк» совхозта Виктор Изосимин, «Саян» совхозта Салчак Марат, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда Дойбан Даваа, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында Владимир Катышев, чолаачылар «Трансельхозтехника» АТБ-де Василий Васильев, Хову-Аксының АТБ-зинде Юрий Бобков, № 3 АТБ-де Василий Жбанов, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунда Анатолий Никифоров болгаш оон-даа өскелер бар.

Ооң-биле чергелештир кодээниң ажыл-ишчилери хүлээлгелерин күүседир талазы-биле оон-даа улуг хемчээлдиг ажыл-ишти кылыр. Күрүнеге мал ажылының продукциязын садар талазы-биле планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседиринче онза кичээнгейни салза чогуур. Республиканың ажыл-агыйлары чыл планынга киириштир күрүнеге 5000 тонна сүттү, 8200 тонна эътти болгаш 225 тонна дүктү ам-даа садар ужурлуг. Эът садарының планын Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем районнарының, дүк садарының планын —Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга районнарының ажыл-агыйлары багай күүседип турар. Ооң чылдагааны болза, хөй малды хорамчага таварыштырганы, төрүүр малдың кызырааны, хөй кыргыырын организастап чок эрттиргени болган.

Сүт бүдүрер болгаш садар талазы-биле Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның колхоз, совхозтары, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары дыка хожудап турар. Сүт саалдазы бо чылын ажыл-агыйлар аайы-биле Барыын-Хемчик районга — 101, Чөөн-Хемчик районга—114, Улуг-Хем районга — 93, Бии-Хем районга —60, Кызыл хоорай Совединге — 93 килограмм эвээжээн.

Малдың баш санының оожум өзүп турары хараадаңчыг. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, колхоз, совхозтарның инээниң баш саны районнар аайы-биле Чөөн-Хемчикке 317, Мөңгүн-Тайгага — 203, Улуг-Хемге—92 баш эвээжээн. Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйларынга малдың баш саны эвээжээн. Колхоз, совхозтарга 8 айларның дургузунда чүс инектен-не ниитизи-биле чүгле 55 бызаа, Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга 39, «Тес-Хем» совхозка — 46, «Х Улуг хурал» колхозка — 49, Өвүр районга — 52 бызаа алдынган.

Кодээ ажыл-агый — республиканың улус ажыл-агыйының кол адыры болгай. Ынчангаш чедип алдынган түңнелдерни база катап хынамчалыг көөр, кодээ ажыл-агыйның бүгү адырларының, ылаңгыя мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир арга, курлавырларны дилеп тывар херек. Бергедеп келген агаар байдалынга дүжүт ажаап алырын доозарынче, күзүн чер андарарын, саваң болуп, сараатаарын хандырарынче, 1973 чылда тарыыр үрезинни бүрүн савалап алырынче бүгү күженишкинни салыр ужурлуг. Мал кыштаглаларынче болгаш аңаа чогуур өйүнде белеткениринче күженишкиннер салырын база мобилизастаза чогуур.

Кижилерже онза сагыш салган турар ужурлуг. Ыңныг турбуже садыгга продуктулар, күскү-кышкы хеп болгаш культура-амыдырал бараанарын садыглаарының үзүктелип турарының ужурунда хомудаллар үнгүлеп турар. Хөй-хөй кодээ столоваялар багай ажылдап турар, оларның аъш-чеминиң шынары, чонга бараан болурунуң культуразы ам-даа чавыс.

Коммунал ажыл-агый, чоннуң амыдырал хандырылга черлериниң ажылында четпестер бар. Чамдык коллективтер хүлээп алган хүлээлгелерин ам-даа багай күүседип турар. Чоннуң амыдырал хандырылгазының, бараан саарылгазының талазы-биле сес айларның планы күүсеттинмээн. Хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле планнар болгаш хүлээлгелер күүсеттинмейн турар. Хамыктың мурнунда ол Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарга хамааржыр.

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында, СЭКП ТК-ның доктаалында ажылчы чоннарның кижизидилгезин экижидер талазы-биле улуг ужур-дузалыг чугула сорулганы партия комитеттериниң, бүгү идеология албан черлериниң мурнунга салган, деп, Б. Ш. Долчанмаа оон ыңай чугаалаан. Совет Эвилелиниң тургустунганының хаңы утказын болгаш ужур-дузазын ажыл-ишчи бүрүзүнүң медерелинге чедирип, нация болгаш биче улустар бүгүдезиниң, республика, край болгаш область бүгүдезиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге чедиишкиннер болза, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының амыдыралга чайгылыш чокка боттаныышкынының, бүгү чурттуң масштавынга чаңгыс аай экономиканың, акы-дуңма улустарның ниити ажылының болгаш кады ажылдажылгазының күчүлүг салдарының түңнели болуп турарын тодаргайы-биле тайылбырлап бээри — юбилейге белеткелдер үезинде партия организацияларының идеологтуг ажылының кол утказы ындыг болуп турар. Бо угланыышкынга ниитилел-политиктиг ужур-дузалыг чамдык хемчеглерни республикага чоруткан. Оларның иштинде — Ала-чурттуң Улуг дайынынга Сибирьниң улустарының киржилгезинге тураскааткан эртем конференциязы, республиканың чамдык районнарынга тыва литература болгаш уран чүүлдүң хүннери, Тывага узбек литератураның хүннери, кодээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, чурукчулар ажылының делгелгелери, кинофестиваль, чайгы спартакиада эрткилээн. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң, чогаалчыларның болгаш журналистерниң чогаадыкчы эвилелдериниң ажыл-чорудулгазы көскүзү-биле идепкейжээн. Солуннар, радио болгаш телевидение черлери интернационализмниң идеяларын улам тодаргай пропагандалап, акы-дуңмалышкы совет улустарның экономиказының кедүрлүүшкүнүн болгаш культуразының чечектелиишкиниң улам тода көргүзүп турар апарган.

Ооң-биле чергелештир юбилейге белеткел талазы-биле агитас-пропаганда ажылында шыңгыы четпестер база бар. Чиңгэ, Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарга юбилейге тураскааткан хемчеглерни партийжи доктаамал контрольга албаан. Ол районнарда юбилей комиссиялары херек кырында ажылдавайн турар. Чиңгэ, Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозта парткомнуң ажылдакчылары юбилейге тураскааткан хемчеглер планын кажан үстүкү органнардан айтыра бээрге чүгле ынчан ол дугайын сактып келген. № 72 мехколоннаның, «Востоксантехмонтажтың» көжүп чоруур мехколоннازының, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң, «Тыва кодээ тудуг» трестиниң, Каа-Хемниң септелге-тудуг участогунуң, республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллективтеринде ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга тураскааткан лекцияларны, илеткелдерни болгаш өске-даа масса-политиктиг хемчеглерни кончуг ховар организастап турар.

Культура-албан черлери, чогаадыкчы эвилеллер боттарының планнарын четче күүсетпейн турар. Хөгжүм-шии театры концерт программаларының профессионал деңнелин кудулаткан. Мөңгүн-Тайга, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарда культура албан черлери кышкы үеде ажылдаарынга багай белеткенип турар.

Тайылбыр-массалыг улуг ажылды калбартып, солун болгаш кижизидикчи утказыышкынарлыг хемчеглерни чорудуп болур бир дөмей байдалдар болгаш аргалар бүгү районнарда бар. Ынчалза-даа ол ажылдың деңнели болгаш калбарыышкыны, үре-түңнелдиң бир дөмей эвес. Чиңгэ, ССРЭ-ниң улустарының интернационалчы найыралының кежээзин Тээлиге болгаш Самагалдайга эки эрттиргенин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур. Ынчалза-даа Тываның чурттакчылыг өске-даа черлеринге ындыг кежээлерни эрттирбейн турар. Тайылбыр-массалыг ажылче бистиң хөй санныг интеллигенциявысты ам-даа кошкак хаара тудуп турар бис. «Билиг» ниитилелиниң ажыл-чорудулгазынче эвээш кичээнгей салып турар-дыр бис.

Юбилей мурнунуң политиктиг ажылынга коллективтерниң удуртукчуларының идепкейлиг киржилгениң эргежок чугулазынче Б. Ш. Долчанмаа кичээнгейни угландырган. Ажылчыннарга, колхозчуларга болгаш албан-хаакчыларга хүлээлгелерин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш олар бүгү чүүлдү кылыр хүлээлгелиг.

Экономикага болгаш ажылчы чоннарның кадыкшылынга улуг хораны чедирип турар арагалаар чорук ышкаш хоралыг чаңчылдар-биле демиселче партия организациялары онза кичээнгейни салган турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедир VIII ай четпес үе арткан деп Б. Ш. Долчанмаа түңнелинде чугаалаан. СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, чер-чер Советтери, профэвилел болгаш комсомол организациялары ол алдарлыг болуушкунга белеткелди күштелдирерин, улус ажыл-агый планнарын, хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни шуут күүсеткен турарын хандырбышаан, бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының улуг байырлалын төлептиг уткууру эргежок чугула.

* * *

Илеткел төнген соонда санал-онал солчуушкуну эгелээн. Илеткел талазы-биле саналды бир дугаарында СЭКП Кызыл хоорковунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов** бергеш, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың Кызылдың үлетпүр, транспорт, тудуг бүдүрүлгелеринде, хоорай Совединиң ажыл-агыйларында калбарганын ол демдеглээн. Дыка хөй коллективтер алган социалистиг хүлээлгелерин чединишкинниг күүседип турар.

Юбилейге белеткелдиң үезинде партия эге организацияларының организакчы ажылының деңнели бедип турар. Ылаңгыя тууйбу, автосептелге заводтарында, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйында, чамдык транспорт бүдүрүлгелеринде партия организациялары алган хүлээлгелерниң канчаар күүсеттинип турарын партия хуралдарынга чугаалажып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияны бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедир, ооң шынарын экижидер дээш бар курлавырларны чөп ажыглаарынче угланган хемчеглерни боттандырып турар.

№ 1 АТБ-де партия организациязы юбилейге уткуштур улуг организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарны чоруткан. Ооң түңнелинде дыка хөй чолаачылар, ылаңгыя РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Мякишевке удурткан чолаачылар бригадазы 1973 чылдың февраль айының күш-ажылчы үлүүнде ажылдап турар.

Хоорайның үлетпүр, транспорт, тудуг бүдүрүлгелеринде чамдык четпестерге ол доктааган. Чижээлээрге, эрткен сес айларның түңнели-биле алырга, хоорайның бүдүрүлгелеринден дөрт бүдүрүлгениң кончуг хожудап ажылдап турары — мында партия организацияларының организакчы, политиктиг ажылды четпес чорудуп турарының херечизи. Ынчангаш юбилейге уткуштур бүгү-ле ажылды экижидип, социалистиг чарышты шын организастап, мурнакчыларның дуржулгазын нептередириниң эргежок чугулазын ол чугаалаан.

Амгы үеде тарааны чидириг чок ажаап алыр сорулга-биле партия хооркому шеф ажылын ажыл-агыйларга күштелдирер дугайында хемчеглерни алганын ол демдеглээн.

Бистиң чуртувустуң улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының, найыралының болгаш акы-дуңма ёзузунуң улуг байырлалынга белеткел чер болганда чоруп турар. Маңаа хамааржыр республиканың культура албан черлериниң чорудуп турар ажылын Тыва АССР-ниң культура министри **М. С. Хомушку** бодунуң саналынга илереткен. Ала-чурттуң дайынынга Сибирьниң улустарының киржилгезинге тураскааткан эртем конференциязы, республиканың беш районунга организастап эрттирген тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң хүннери, Тывага узбек литератураның хүннери, кодээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, чурукчулар ажылының делгелгелери, кинофестиваль, агиткультбригадаларның үнүүшкүнүн организастап турары дээн ышкаш өске-даа тодаргай ажылдарны организастап чоруткан дээрзин ол демдеглээн. Юбилейге белеткелдиң амгы үезинде культура-чырыдыышкын албан черлериниң, чогаалчылар, журналистер эвилелдериниң ажылы экижип, олар тодаргай ажылдарны чорудуп турар.

Кодээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлделериниң ийиги эолчээнге белеткелди чер-черге күштелдирип чорударының чугулазын чугаалааш, республиканың хөгжүм-шии театрының коллективинде чамдык четпестерни ол илереткен.

Амгы үеде культура албан черлериниң кышка удур белеткээри чугула сорулга турбуже, бо талазы-биле ажылдарны Тес-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарда четпес чорудуп турарын эш Хомушку тодаргай чугаалаан.

— Республиканың аныяк оолдар, кыстары ССР Эвилелиниң 50 чыл оюн бүгү талазы-биле төлептиг уткуур дээш чер болганда эрес-шудургу ажылдап турарлар — деп, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **А. А. Ромашов** саналын эгелээн. Аныяктар «Юбилейге — шалыпчы күш-ажыл» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап, күш-ажылчы үлүүн болгаш хөй-ниитичи идепкейин көргүзүп турарлар. Ылаңгыя аныяктар ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарны чорудуп келгени дээш комсомолдуң Кызыл хооркому база Бии-Хем райкому ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Амгы үеде тараа ажаалдазында аныяктарның идепкейлиг киржип турарын эш Ромашов демдеглээн. Дүжүт ажаалдазында ниитизи-биле комсомолчу-аныяктарның 21 бригадазы бар. Оларның ортузунда калбарган чарыштың мурнуну одуруунда «Тиилелге» совхозтуң комсомолчу-аныяктарның № 7 бригадазы чоруп турар.

Аныяктарның интернационалчы болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгеге ажылының республикада багай эвес чоруп турарының байдалын чугаалааш, бо ажылдар талазы-биле ВЛКСМ-ниң Тес-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа райкомнары кошкак ажылдап, ылаңгыя спорт-массалыг ажылдарже кичээнгей салбайн турарын ол шүгүмчүлээн.

СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **Д. К.-Х. Ооржак** сөс алгаш, юбилейге белеткелдиң районда чоруп турарынга доктааган. Районнуң партия организациязы амгы организакчы болгаш политмассалыг ажылын дүжүттү чидириг чок ажаап алырынче угландырган. Ооң түңнелинде социалистиг чарыш ажыл-агыйлар, бригадалар аразында улам калбарган.

Сентябрьның ийиги он хонуунда чаа дүжүттүң ажаалдазын, күрүнеге тараа садарын, күскү чер ажылдарын бүгү тала-биле организастыг чорудуп турары дээш СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугу-биле район шаңнаткан. Бо чорук районнуң ажыл-ишчилеринге улам хей-аът киирген.

Районнуң ажыл-агыйларындан бир-ле дугаарында «Коммунизмниң херели» колхоз күрүнеге тараа садар хүлээлгезин 101,7 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка тиилекчи боол шылгараш, ажаалдазы ам-даа уламчылавышаан.

Районнуң ажыл-ишчилери алган социалистиг хүлээлгелериниң чединишкинниг күүседип, ССРЭ-ниң 50 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээрзинге бүзүрелин эш Ооржак илереткен.

ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюн төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери боттарының үлүүн киирип, бедик күзел-соруктуг ажылдап турарын СЭКП райкомунуң бирги секретары **М. С. Харченко** пленумга саналынга чугаалаан. Юбилейге белеткелдиң айтырыын СЭКП райкомунуң пленумунга чугаалашкан болгаш түс-түс партия организациялары бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Ажыл-агыйның участок бүрүзүнге чүнү кылза чогуурун тодараткаш, адырлар аайы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган.

Юбилейни төлептиг уткуур дээш ажылчы чоннарның бедик кедүрлүүшкүнүнүң кол быразы социалистиг чарыш болган. Ылаңгыя «Саян» совхоз ышкаш чамдык ажыл-агыйлар социалистиг чарыштың эгелекчилери боол, бүгү көргүзүглер аайы-биле эки түңнелди чедип ап турарын ол айыткан.

Чон массаны юбилейжи ажыл-херектерже мобилизастаарынга масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарны таарыштыр организастааны чугула рольдуг болган. Бии-Хемниң культура албан черлери ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан тематиктиг кежээлерни, делгелгелерни, ужуражылгаларны организастап келген.

Районнуң тараажылары бо чылын бедик дүжүттү өстүрген. Бо хүннерде тараа дээш демиселче районнуң ажыл-ишчилери эң кол кичээнгейни угландырганын эш Харченко демдеглээн.

— Хөй национальдыг улуг өг-бүле ССРЭ-ниң 50 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш Эрзин районнуң ишчилери эрес-шудургу ажылдап турар — дээрзин ук районда Ленин аттыг колхозтуң хойжузу **Е. Л. Ендан** саналынга демдеглээн. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, тоску беш чылдың ийиги чылының планныг даалгаларын өй-шаанда күүседири кол сорулга. Районнуң ажыл-агыйлары үшкү кварталда күрүнеге эът, сүт садарының планын ажыр күүсеткен, мал чеминиң белеткелинче чугула кичээнгей салдынган.

Районда шупту 14 хойжу бригаданың малчыннары мал бажын өстүрер, чаш төлдү менди ажаар хемчеглерни ап турар. Ыңаалай Кыргыс, Сергей Мижит дээш өске-даа онон хойжулар төрүүр чүс хойга онаалтыр 100—102 чедир хураганны ажаап доруктурган.

Ленин аттыг колхоз үшкү кварталда эът, сүт садарының планын күүседипкен. Ылаңгыя № 3 хойжу бригаданың малчыннары мал бажын менди камгалаарынче улуг кичээнгейни салганын эш Ендан саналынга айыткан. Ук бригада төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 86 хураганны ажаап доруктурган. Төрүүр чүс хойга онаалтыр 94-тен 102 хураган алган малчыннар хөй.

Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге чедир мал чеминиң белеткелин бүрүн доозар дээш ажыл-иш колхозта калбарган. Ол ышкаш тарып боозадылга ажылын эрткен чылга бодаарга дээре организастап турар. Кодээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда база бир чугула сорулга кышка белеткелди организастыг чоруткаш, ниитиниң малын кыштан менди ажырары чугула.

Күш-ажылчы коллективтерге социалистиг чарышты организастаарынга профэвилел организацияларының ролюнуң дугайында областың профэвилелдер чөвүлелиниң секретары **С. Д. Киров** саналынга демдеглээн. Бистиң республикада 56 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар социалистиг чарышта хаара туттунган. Аңгы-аңгы көрүлделер, мергежилдиң аайы-биле конкурстар организастаары көскү черни ээлей берген. Социалистиг чарышты эки организастап турар «Алдан-Маадыр», «Межегей» совхозтар, Кызылда № 2 АТБ, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезин дээш өске-даа коллективтерни ол адаан.

Чарышты канчаар организастап турарын доктаамал хынап турар. Байдал чер болганда бир деске эвес. Ылаңгыя «Шекпээр», «Тес-Хем» совхоз ышкаш өске-даа ажыл-агыйларда чарыштың организастыг чоруу эң чавыс деңнелдиг, ооң уламындан ук ажыл-агыйлар күрүне планын безин күүседип шыдавайн турарының фактылары бар.

Машина-техникага камналга чок, малды оорлап, чидирип турарын Улуг-Хемниң «Найырал» совхозунуң чижээнден көрүп болур. Ажыл-агыйның кайы-даа участогунда кижилерниң ажылын, социалистиг чарышты таарыштыр организаставаанындан, ажылга эо-харысалга чок чоруктардан шак ындыг чүүлдер тыптып кээп турарын эш Киров шыңгыы шүгүмчүлээн.

Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы нацияларының 40 хире төлээлекчилери чурттап турар Барыын-Хемчик районда юбилейге белеткел ажылдарының дугайын СЭКП райкомунуң бирги секретары **Ш. Б. Куулар** пленумга чугаалаан. Районнуң партия организацияларының удуртулгазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Үлетпүрде, кодээ ажыл-агыйда мурнакчы коллективтерни ол адаан. Юбилейге чедир арткан хуусаада кылза чогуур чүүлдерже онза кичээнгей салган.

Төөгүлүг улуг байырлал ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга белеткелде чединишкиннерни болгаш ам-даа кылза чогуур ажылдарны СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **С. К. Тока** пленумга бодунуң саналынга онзалап айыткан. Чорудуп турар хемчеглерде дээштиг солун чүүлдер-биле чергелештир чедир көрүнмээн айтырыглар бар. Үлетпүрде, культура, школа ажылында четпестер хөй. Кодээ ажыл-агыйда тургустунуп келген байдал дүвүреңчиг. Агаар-бойдустуң берге байдалы турза-даа дүжүт ажаалдазын төнчүзүнге чедир организастыг чорудары чугула дээрзин ол демдеглээн. Бүгү-ле күштерни шын хуваап, ажылды организастаар.

Юбилейге чедир арткан хуусаада бүгү-ле масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарны чер болганга бедик деңнелге организастаарын пленум СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга дааскан.

ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга белеткел талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды пленумга хүлээп алган.

ДАШТЫКЫДАН чаа МЕДЭЭЛЕР

АКШ-ка соңгулда болурунуң мурнунда

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-ка президент соңгулдазы болурунга чедир 6 неделядан эвээш үе арткан. Ынчанмыже соңгулда кампаниязы ам-даа бурунгу-биле калбарбаан.

Республиканчы партияның стратегтериниң бодап турарын ёзугаар алырга, президент Никсон соңгулда кампаниязынга бети дээрге-ле октябрьның ортан үезинге чедир идепкейлиг киришпейн, чамдык, эң чугула штаттарга болгаш хоорайларга баргылаары-биле кызыгаарланыыр.

Ам соңгулда кампаниязынга кол рольдуг болурун Никсоннуң эң чоок кижилеринге — оралакчы президент Агнюга, чазак кежигүннеринге. Ак бажыңның удуртукчу ажылдакчыларынга дааскан.

Республиканчылар соңгулдаының ук үе-чадазында президентиге демократтыг партияның кандидады Макговернниң программазын шүгүмчүлээринче кол күженишкинниң мөөннээр болгаш ылангыя. Вьетнамда дайын, чуртта бараан өртектериниң улгатпышаан турары, ажыл чоктар санының көвүдээни чижектиг айтырыгларның талазы-биле боттарының программазын шоолуг чугаалавас тактикалыг.

Соңгулда кампаниязы чорup турда, Макговерн болунуң хөй-хөй сачалдарын ескерткен. Ынчангаш республиканчыларның сорулгазы чиңгээн. Хөй санныг бадылаашкынның алырын чедип алыр дээш, Макговерн бодунуң принциптеринден ойталап турар деп, республиканчылар аңаа сылдагалап алгаш, Макговернни шүгүмчүлеп турар.

Демократтарның президентиге кандидады Макговерн чуртка аяп-чоруктар кылып, ол-бо штатка бир хүн безин каш-даа катап соңгукчулар мурнунга чүве чугаалап турар. Республиканчы чазак улуг-улуг монополияларның эрге-ажыктарын камгалап, бөдүүн ажылчы американнарже мыйнай сагыш салбайн турар деп ук чазакты бурууладыпышаан, ону шүгүмчүлээрин Макговерн бодунуң кампаниязының кол темазы болдуруп алган.

Соңгулда кампаниязының баштайгы үезинде Вьетнам дайынынче аажок кичээнгей салып турган хирезинде, Макговерн ам ону барык-ла чугаалавастай берген. Шериг чарыгдалдарын кызырарын Макговерн сөөлгү чугааларынга база киирбестей берген.

Хөй-ниитиниң сагыш-бодалын бүрүн барымдаалап көөрге, соңгулда мурнунда демиселге Макговернниң чедиишкиниг болгу дег барымдаазы Никсоннуундан эвээш деп чүве билдинип турар.

Бо чылын болур соңгулдага 18—20 харлыг 25 миллион аныяк соңгукчу эң баштай киржир. Ынчангаш ийи партия ам аныяк соңгукчулар дээш демиселче кичээнгей салып турар апарган.

Конференцияның резолюциязы

ДЕЛИ. (СЭТА). Азияда тургустунган байдал коллективтиг айыыл чок чорук системазын тургузар дугайында айтырыгны эң чугулага көрүп чугаалажырын негеп турар деп, тайбың болгаш улустарның эп-сеткил каттыштырылгазы дээш бүгү Индия конференциязының үндүрген резолюциязында чугаалаан. Күштү ажыглаарындан ойталаарының принциптеринге, маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээринге, өске күрүнелерниң девискээр талазы-биле бүдүн турарын болгаш политиктиг хамааржылга чок догуннаарын, национал чаңгыс эпти хүндүлээринге үндезилеттинген, коллективтиг айыыл чок чоруктуң ындыг системазын Азияга тургузары черле эргежок чугула апарган.

Норвегияга референдум болган соонда

ОСЛО. (СЭТА). Норвегияны «ниити рынокка» каттыштырарынга удурлавганнар чуртта улустуң санал-оналын илергейлээр бадылаашкынынарга тиилээн. Ол тиилелге ниитики-политиктиг байдалды чидиглендиреринге чедирген. Норвегияны национал эргеажыктарга удур Барыын Европаның хагдынчак ол экономиктиг бөлүглежиишкининге чуртту киирип алыр деп оралдажырынга бүгү кажарлаашкыннарны ажыглап турган күштерни девидеткен.

Премьер-министр Т. Браттели чазактың эрге-хүлээлгезин күүсеткиринден чайлап бээр дей бергенин медеглээн. Чазактың дүжер дугайында тускай медеглелди октябрь 6-да, чаа сан-хөө чылының күрүне бюджедин парламентиге чугаалажып көөрү-биле киирген соонда кылган турар.

Политиктиг бүгү партиялар чаа чазакты тургузары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажыр дээш, удуртулга составының чөвүлел хуралын далаштыг чыылдырып турар.

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). «Норвегияның «ниити рынокка» каттыжарының дугайында айтырыгга хамаарыштыр чоннуң санал-оналын алыр дээш аңаа чоруткан бадылаашкыннарның түңнелдери национал бот-башкарылгалыг болур эрге дээш демократтыг күштерниң демиселиниң үре-түңнелдиг, ужур-дузалыын херекчилеп турар деп. «Финляндияда тайбың таалакчылары» организацияның төп баштаар чериниң медеглелинде чугаалаан.

Норвеж улустуң хөй нуруузу чуртту «ниити рынокка» каттыштырарынга удур сагыш-сеткилдиин илергейлээн деп, ол медеглелде чугаалаан. Ук санал-онал илергейлээшкиниң ужур-дузазы чүгле даштыкы садыг талазы-биле кызыгаарлаттынып турар эвес. Ооң түңнелдери шынында Европага айыыл чок чорукту быжыглаарының херээнге киирген улуг-хуу боол турар. Ынчаарга Европаның экономиктиг ниитилежилгезин калбартыры Соңгу-атлантика эвилели — НАТО-ну күштелдиргени ол болур ийик.

Чоннуң санал-оналын алыры-биле Норвегияга чоруткан бадылаашкынның түңнелдери хаалчак экономиктиг бөлүглежиишкиннерге удур ажыл-чорудулганы Соңгу чүктүң оон өске чурттарынга идепкейжидеринге база дуза чедирип турар деп, ол медеглелде демдеглээн.

В. Брандтының кыйгырыы

БОНН. (СЭТА). Социал-демократтыг партияның даргазы, ГФР-ниң Федералдыг канцлери В. Брандт социал-демократтыг партияның бүгү кежигүннеринге кыйгырыг үндүрген. Бундестагның соңгулдазы болурунга холбаштыр эгелээн соңгулда мурнунуң кампаниязын идепкейлиг эрттирерин-че «онза күженишкиннерни» салырынче оларны Брандт ол чагаазында кыйгырган. ГФР-ниң догуннап келген бүгү үезинин дургузунда эң чугула соңгулда кампаниязы ол деп, Брандт демдеглээн.

Соңгулда мурнунда демисел чоруп турда, тайбынче шуут угланган сорулгалыг политиканы чорударын эргежок чугула деп үнелээри хандыртынган турар ужурлуг деп, В. Брандт онзалап айыткан.

Таттың (Венгрия) хевис аргыыр фабриказында Герман Демократтыг Республикадан эккелген аргылда станоктарын тургускан. Бүдүрүлге ажылының техниказын чаартып тургаш, продукция бүдүрүп үндүрерин 10—11 хуу көвүдеткен. Фабрика бо чылын бодунуң хевис кылыгларын Совет Эвилелинге болгаш Польшага чорудуп бериp эгелээр.

ЧУРУКТА: ындыг хевисти садып алыкчы чарашсынмайн барбас.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

чаа
ЭРТЕМ болгаш ТЕХНИКА
чүүлдер

САЯН ГЭС-ТИҢ КЕЛИР ҮЕЗИ

Чер кырында барык кандыг-даа националдың кижилеринге Шушенское деп сөс билдингир. Сибирьде ол суурга аныяк Владимир Ульянов хаанныг чазактың шөлүлгезин эрттирген. Аңаа ол революстуг XX чүс чылды уткуп алган, Россияны электрижилдериниң, чаартырының, капитализмни тиилээриниң дугайында дидим бодалдарын бодап турган.

Чээрби чыл эртенде аныяк Совет Россияның Советтериниң VIII съездизи Ильичиниң удуртулгазы, киржилгези-биле чогаадып тургускан ГОЭЛРО планын бадылаан. Ук планның баштайгы төлевилелинге мындыг сөстер турган: «Сибирьде ооң чүгле барыын кезээн кичээнгейге алыр». Ол документ-биле таныжкаш, Владимир Ильич эдилге киирген соонда ол домак мынчаар өскерилген: «Сибирьде амдызында ооң чүгле барыын кезээн кичээнгейге алыр».

Чөөн Сибирьде ам Братскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң, Усть-Хантайның гидроэлектростанциялары коммунизм тургузуушкунунга улуун киирип, ажылдап турар. Кедизинде барып Енисей, Ангара хемнерге 15 ГЭС-ти тудар. Олар «Ангара-Енисейниң энергетика каскады» болур.

Тоску беш чылда гидроэнергетиканың эң улуг тудуун — Саян ГЭС-ти тударын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директивалары көрген. Ол ГЭС Саянның девискээр аайы-биле бүдүрүлге комплекизинге кирер. Ук комплекстиң келир үедеги хевир-байдалы хүн келген тудум-на улам тодаргай, көскү болуп бар чыдар. Абаканның вагон тудуушкунунуң заводу, Означенноеде даш заводу туттунуп турар. Чиик, аъш-чем, электротехника үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң төлевилелдерин доозуп турар. Комплексте ниитизи-биле 120 кол бүдүрүлгелер хамааржып апаар. Оларның эң колу болза Саян ГЭС болур.

ТУДУГНУҢ НАМДАРЫНДАН

Означенное, Майна, Черемушки... 5—6 чыл бурунгаар ол суурлар кымга-даа билдинмес турган. Шагаан-Арыг хоорайның адаа талазынга чедир тыва хову-шынаалап шөлзэн бадып орган Енисей Саян сынынче агып бадыпкан. Ооң күчүлүг агымы, чалгыы Саянның кадыг-быжыг хая-дажын буза шаап, сынны дүй чара кашпалдадыр бадыпкан. Енисейниң агымының унунда Карлов кызаазынга Саян ГЭС-тиң плотиназы бедип үнүп кээр.

Гидростанцияның тудугжуларын ам кандыг-даа аалчы-биле магададып шыдавас сен. Маңаа делегейниң дыка хөй чурттарының төлээлери кээп чораан. Оларны Енисейниң чагырыкчылары, эрес-дидим, бергелерге торулбас, быжыг соруктуг, хөглүг, тывынгыр совет кижилер магададып турар. Мында улуг делгем Совет чурттуң чүк чүгүнден келген, янзы-бүрү аймак-сөөк кижилер бир демниг, эп-найыралдыг чурттап, ажылдап турарлар. Ам безин мында 40 ажыг националдың төлээлери ажылдап турар.

А тудуг черинге адрестээн чагаалар үзүктел чок. Кадрлар килдизинче болгаш ВЛКСМ комитединче аныяктар ажыл айтырып чагаалап турар. Оларның саны ам 40 муң чоокшулаан.

Келир үеде ГЭС-тиң «эргижи» Означенное суур дизе частырыг болбас. Суурну ам суур-даа дээр берге. Ооң чону-даа, тудуг-сууру-даа дыка шапкын өзүп орар. Тудугжулар чурттап турар микрорайоннуң чанында чараш болгаш чаагайжыды туткан микрорайонга даш заводунуң ажылчыннары чурттаар.

Означенноеде бажың тудуунуң материалдарын белеткээр комбинат ажылдап турар. Даш заводунуң тудуу түлүк. Ооң чиг-эди ырак эвесте—маны даш курлавырлыг черни шинчилеп дооскан. 80 машина турар чылыг гаражтыг автобаазаны, септелге база сай заводтарын болгаш өске-даа объектилерни тудуп кирипкен.

Эртениң-не Означенноеге он ажыг автобус келир. Олар Черемушкиже болгаш Карлов кызаазынче ажылдап чоруур кижилерни сөөртүп чедирер. Кызаадан ырак эвесте, Енисейниң оң талакы эриинде, биче бетон заводу ажылдап турар. Улуг заводтуң тудуунда ажыл хайнышкынныг. Ооң бирги ээлчээ бо чылын ажыглалга кирер. Келир үеде плотинаның бодунче баштайгы гидротехниктиг бетонну бо чылдың дөртку кварталында салыр ужурлуг.

Бетон салырынга боду көдүрлүр суургалыг 14 кранны (бирээзи-ле 25 тонна көдүрер), кабель краннарын болгаш өске-даа сайзыраңгай техниканы ажыглаар.

Плотинаның бодунга баштайгы бетонну салырынга гидро-тудугжулар шыңгыы белеткенип турар. ГЭС-тиң баштайгы агрегаттары токкуу 1978 чылда бээр.

Саян гидростанциязын ам безин энергетика хүнү дижир. Саналгаларны, схемаларны, диаграммаларны — бүгү шинчилел документилерин алыр болза, 32 улуг том чеде бээр. Ооң төлевилелин Ленинградка чогааткан. Гидробелдирниң келир үеде хевирин макетте дозевилеп кылган.

Үш чыл бурунгаар сентябрьда маңаа хол ажылдар эгелээн. Ам тудугда экскаватор машинистери, чер уттээр эң чаа дээн станоктар башкарыкчылары, чер буза тепсикчилери, аар чүък машиналарының чолаачылары колдады ажылдап турар. Бо чылын 1,5 миллион кубометр довуракты, хая-дашты буза тевискеш, өскээр сөөртүп, тудуг орнун арыглаар. А 1,5 млн. кубометр дээрге эрткен чылдың деңнелинден 2 катап хөйдүр. Сут боор хананы 1970 чылдың күзүнүнде бетоннаан, аңаа 40 муң кубометр эң эки шынарның бетонун салган болгай. 570 квартираны бо чылын тудар, эрткен чылдан 180 квартираны хөйнү тудар дээни ол. 1300 уругга—школа, уруглар комбинады, кыжын эштир бассейн. Бо бүгү 1972 чылдың ажылдары-дыр.

Саянда бо тудуг черле ховар дээн тудугларның бирээзи болур. 240 метр бедик арка хевирлиг плотина делегейде эң улуг тудуг болур. Ындыг тудугнуң конструкциязын үзе төлевилээр мурнунда специалистер ол янзының 40 хире хевирлерин шенеп көрген. Плотинаның чалы-биле алырга узуну километр ажа бээр, а калбаа 25 метр болур. Ындыг шиңгир улуг чүүлдү бетоннаарынга 10 ажыг миллион кубометр бетон херек. Деңнелгелер кылырынга сундулуг кижилерниң саназы-биле алырга, ол хире бетон-биле Москвадан Владивосток чедир аай-дедир ийи бетон оруктуг тудуп ап болур. Красноярск ГЭС-ке ооң ийи катап эвээш бетон кирген болгай.

Саян ГЭС-тиң сут шыгжамыры Енисейниң чылда агып бадырар суу хире сугулуг болур. Плотинаны дамчыштыр секундада бүрүзүнде-ле 13 муң кубометр суг эртер. Ол дээрге Ангара дег ийи хемниң хемчээли-дир. Делегейде эң бедик саарыг болза Мурнуу Африкада Виктория саарыг болгай. Ол 120 метр бедиктен шурап бадып чыдар, а Саян ГЭС-ти туткан соонда Енисей 240 метр бедиктен саарлып бадар.

Гидростанцияның энергетика дериг-херекселдерин белеткээринче кирипкен. Ленинградтың конструкторлары 800 муң киловатт күчүлүг улуг турбинаны төлевилеп турар. Баштайгы удаада турбиналарны 530 муң киловатт күчүлүг кылгаш, станцияга 12 агрегат ажыглаар деп турган. Ам турбинаның күжүн улгаттыргаш, оларның санын 8 чедирерин көрдүнген. ГЭС-тиң ниити күчүзү — 6,4 миллион киловатт болур.

Бо хүннерде Саянның гидротудугжулары Енисейниң солагай эриинде, эң берге участокта шудургу ажылдап турар.

Илья КУЛЕШОВ,
«Огни Саян» солунунуң ажылдакчызы.

Бии-Хем районнуң Тарлаг суурда библиотеканың ном фондузу чыл бүрү улам көвүдеп турар. Ооң эргелекчизи Е. С. Кызыл-оол 1962 чылдан бээр ажылдап келген. Номчукчулар конференциязын организастап, оларның үнелиг саналынга база активке даянып ажылдап турар.

Аржаан кодээ Советтиң депутады, совхозтуң Тарлаг салбырында партия эге организациязының секретарының оралакчызы Екатерина Сүрүн-ооловна хөй-нити хүлээлгезинге база ак сеткилдиг чорууң көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: Екатерина Сүрүн-ооловна Кызыл-оол.

А. ЧОЙГАННЫҢ фотозу.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

Буянныг иштиң кижилери

КАДЫКШЫЛДЫҢ ХЕРЭЭНГЕ

Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу. 46 дугаар бажың. 1938 чылда туткан ол ийи каъттыг ыяш бажыңда база бир улуг эмнелге коллективи — республика эмнелгезиниң иштики аарыглар салбыры ажылдап, ажылчы чоннарның кадыкшылынга бараан болган буянныг ишти кылып турар.

Шаанда бо бажыңга кулак, боостаа, думчук, карак болгаш иштики аарыгларның кезер эмнелгениң коллективтери дээш өске-даа салбырлар катай ажылдап турган. Ол үениң бодаарга ам мында байдал көскүзү-биле чаартынган. Чижээ, маңаа рентген кабинеттен өске, аарыг кижилерниң аарыының диагнозун тодарадыр кандыг-даа приборлар безин чок турган болгай. Ынчап эмчилерде-даа ховар, дуржулгалыг сестралар, аарыг улус ажаар няналар чедишпес тургулаан. Ынчалза-даа чылдар эрткен тудум мында ажыл-херек база-ла чаартынып, сайзыраан. Амгы үеде бо эмнелгеде чоннуң кадыкшылының херээнге бердинген, бодунуң херээниң ёзулуг мастерлери ажылдап турар. Эмчилер Галина Ивановна Романченко, Алина Дмитриевна Жеревцова, медицина сестралары Г. Гостевская, Г. Чернозёмова, А. Михайлова, физиокабинет эргелекчизи З. Полежаева олар болгаш өске-даа ажылдакчылар аарыг кижилерни эмнээринге, ажаарынга боттарының билиг, мергежилин харам чок берип турар. Эмнелгениң аарыг улус хүлээп алыр черинге үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келген ажаакчылар Е. Родченко, Н. Мелкозерова, Г. Копылович олар бо эмнелгениң хоочуннары.

Коллективтиң медицина ажылдакчыларынга аарыг кижилерниң чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп бижээн чылыг сөстери хөйү-биле номчуп болур. А бо эмнелге черни олар кадыкшылды быжыглаар чер дижип чоргаарал-биле адап турары чөптүг. Чүл дизе боттарының кадыкшылы, экижээн, күш-ажыл кылып шыдаар кылдыр сегээн 3—5 хире кижи хүн бүрүде бо эмнелгеден үндүр бижидип турар.

Н. АФОНИН.

БИРГИ ЧЕРНИ АЛГАН

Галина Лопсаңовна Байынды Каа-Хем районнуң Ильинка чурттуг. Школага өөренип чораан чылдарында-ла ол эмчи болур күзелдиг чораан. Галина Кызылдың медицина училищезин 1968 чылда чедиишкинниг дооскаш, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Шанчы салбырының эмнелге пунктузунга кирген. Ам «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраканн салбырында чоннуң кадыы дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

Аныяк эмчи совхозтуң Эжимде, Барыкта, Севекте малчыннарын кезип, оларга медицина дузазын чедирип келген. Ол аңаа грипп, хан базышкыны, ижин-шөйүндү аарыглары болгаш арыг-шевер талазы-биле темаларга беседаларны кылган.

Галина Лопсаңовна хөй-ниити ажылынга идепкейлиглерниң бирээзи. Салбырда комсомол организациязының секретарының оралакчызы, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, агитатор.

Районнуң эмнелге ажылдакчыларының аразында калбарган социалистиг чарышка эрткен сес айларның түңнели-биле Байындының эргелекчилээн эмнелге салбыры бирги черни алган.

О. КУРСАТ.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ

Эрткен чылын бестерим аараш дыка бергедедим. Кызылдың туберкулёз диспансеринге келиримге, районнардан келгеннерни хүлээп алыр эмчи Нина Ивановна Золотых мени кончуг кичээнгейлиг, эвилең шинчип көргени амдыгаа чедир сагыжымдан ыравас.

Тубдиспансерге чыттырып алгаш, мени хандыр шинчип, хынамчалыг эмнеп эгелээн. Аарыгны ылап таныанда, оңу экирти эмнээринге бистиң эмчилеривис бүзүрелдиг. Мээң байдалым чоорту экижип, элээн болганда шуут кадык апаргаш, чанып келдим.

Бо талазы-биле өөрээнимни сеткилимниң ханызындан илередип, мени эмнеп экирткен эмчилер Эльмар Штоппельге, Александра Бадмаеваге болгаш ол эмнелгениң бүгү коллективинге солун дамчыштыр байыр чедирдим.

Өвүр район. *Донгак БИЧЕН.*

1972 чылда РСФСР-ниң Күрүне шаңналы дээш конкурска депшиттирген

Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының талазы-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң Комиссиязы 1972 чылда РСФСР-ниң литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле күрүне шаңналын тыпсыр конкурска киирер кижилерниң аттарын болгаш оларның ажылдарының даңзызын парлаан.

Музыка, театр уран чүүлү, чурулга, кинематография, архитектура болгаш уругларга литература база уран чүүл талазы-биле РСФСР-ниң сураглыг кижилери — чогаалчыларны, артистерни, кинематографистерни, архитекторларны РСФСР-ниң күрүне шаңналын тыпсыры-биле тус-тус хамаарышкан албан черлери саналдааныңда бижип турар.

Чурулга уран чүүлүнүң талазы-биле чурукчулар П. П. Оссовский, А. А. Пластов (өлген соонда) болгаш С. А. Торопов олар-биле кады бистиң Тываның дерт төлээлекчилеринге база шаңнал тыпсыры-биле саналдаан. Олар дээрге даш чонукчулары Р. А. Аракчаа, Б. С. Байынды, Х. К. Тойбухаа, М. С. Хертек олар-дыр. Оларны РСФСР-ниң Культура министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Чурулга академиязы саналдап киирген.

Хоккей

Канаданың профессионалдары сентябрь 28-тиң кежээзинде ССРЭ-ниң шилиндек командазының хоккейжилери-биле боттарының сес ээлчеглиг маргылдаазының сөөлгү ойнаашкынынга ол команданың хоккейжилерин 6:5 (2:2, 1:3, 3:0) санга удуп апкан-даа болза, ол оюнну өгбелерин бис дээрлерни шүүгеп күштүг, тиилеттирбес дээр тоолзуг домак моон соңгаар дыңналбастай берген. «Клён бүрүзү» командазының төлээлекчилерин дөрт катап уткан, үш катап бистиң спортчуларывыс шуглуп үнген. Маргылдааның бир ойнаашкыны хайынмашкан түңнелдиг доозулган. Эрттир каккан шайбалар саны —32:31. Ооң хөйүн ССРЭ-ниң шилиндек командазы алган.

Кыска рассказ

Мончарлыг хүлбүс

Авам фермага саанчылап турган. Ачам дан адаарга-ла тудуг ыяжы белеткээр өөрү-биле кады баар. Хирээзин туткаш аъргаже кириптер. А бис — ферманың ээлэди оолдары өөрелеп чорупта бис. Бир-ле хүн ачам ажылдааш хүн ажар чоокшулай бергенде келгеш, далаш-биле чемненгеш:

— Оваа артында соругда эликтер хөй харе-дир, оңу манааш келийн — деп, чугаалааш, боолунуң ок-холаазын четчелей берди.

Мен сагыш аңнып:

— Мени эдертип ап көрем, ачай — деп, диледим. Ачам кандыг-даа харыы бербеди.

Авам олургаш:

— Эр апарган кижи ышкажыл, чүвени көрүп, билип өөренгей-даа, оглуңну эдертип ал карын—деп мени деткиди. Ачам чөшпээрежи каапты.

Соругга келгеш, шеттер аразында оңгуга чыдып алдывыс.

Дүн өртүзү. Уйгум-даа келбес. Бир-ле дыңнап чыдарымга ырак эвесте бир чүвениң даваннарының даажы кызырай-дыр. Ачам мени «олла болгай» дээнзиг бүдүү шенектей каапты. Удатпаанда оңгувус мурнунда бир чүве карарып көстүп келди. Бичии турганда, сорукту чыгап, хемире-ле берди. Ылым-чылым апарган чыдырымда ачамның боозу-даа дагжап-ла үнду. Демги аң устүү дужувуста мунгаш шеттер аразынче маңнап кирген соонда, мяш-дашдаа чызыраар, улуг-ла даажы үнду. Тура халааш ооң уунче маңнап ынай болуп чыдырымда, ачам: — Чер чырый бээрге көргей бис аан, оглум, дээпкен мышкаш болду — дидир. Оңгуга кээп чыдып алдым.

Оттуп кээримге, чайгы хүн үнер чыгай берген болду. Ачамны-даа оттурбайн аяар тургаш, дүне боолапкан аңывысты истеп, шеттерниң аразынче чоруптум. Көрзүнүп бар чыдарымга, мурнумда мунгаш шеттер аразында бир чүве шылырай-дыр. Маңнавышаан кээримге, бир шилги чүвениң мончарының дээктеп баглаар чери шеттиң балды-биле одура шаап каан чиңгежек адырынче кире берген шаг чок чүткүп каап тур. Топтап көрүп турарымга: улуг-эргек дег ходугур мыйыстарлыг, узун, чиңге даваннарлыг; сүвүр, халбыгыр кулактарлыг. Элик бе дээрге, мончарлыг, бызаа бе дээрге, бызаа эвес. Элдепсинип дүрген-не ачамче маңнаптым. Мээң даажымдан оттуп ховуп келгеш:

— Чүү, болду, оглум?—деп айтырды.

— Боолапкан аңывыс дүү шеттер аразында мончарындан ызыртынып алган чүткүп тур—дидим.

— Боолапкан аңывас деп чүл? Мончарлыг болза бызаа ыйнаан—деп мындыг.

— Чок бызаа эвес ышкаш чорду, ачай—дидим.

— Өң-чүзүнү кандыг чүве дир ышкаш?—дээш, ачам тура халыды.

— Мыйыстыг шилги чүве-ле чорду— дидим.

— Та чүнү көрүп алгаш ыыттап турар кижи сен. Кайдал? Кылаштап олур че—дидир. Аңны көргеш, ачам мырыңай аңгадап, кайгай берди:

— Ойт, хүлбүс ышкажыл. Шынап-ла мончарлыг, элдептиин але! — дээш, чүткүп турган хүлбүстү бир долгандыр кылаштааш, —азырал чораан чүве эвесле оң, оглум. Боолаптарымга девидеп маңнааш мончарындан ышкаш ылдыртынып берген-дир. Канчап мончары таваржы берген чоор. Оң дегбээн, балыг бышкын-даа чок хүлбүс-түр. Канчаар бис оглум?—дидир.

Көрүп турарымга каракталындан чаштар борбак-борбак дамдылап бадып турар. Көрген келгеш:

— Салыптаалы, ачай — дидим.

— Шын-дыр, оглум, салып чорудуптаалы. Хөөкүй хинчектени берген боор — дээш, бижээ-биле мончарны үзе кезиптерге, шеттер аразында үне халааш. Оваашын мойнадык кырын орта тура душкеш, хая көрнүп, «четтирдим, буянныг кижилер» дээнзиг мынаар-ла маңнап ажа берди. Оон соондан ачам сеткил халып көрүп тура:

— Оъдун оъттап, суун суттап чор, чаптанчыгбай — деп йөрээн кагды. Ачам ол хүлбүстүң мончарын бир чыл хире үениң иштинде шыгжап келгеш, ону баглаан ээзин тыпкаш, эгидип берген чүве.

Ортаа-Халыын бажы деп черге бир малчын кижи бистиң ол хүлбүстү адырып салып турганывыстын мурнунда чылын элик оглу тудуп алгаш, азырап турган чүве дир. Ол элик оглу көскээр улгады берген. Бызаалар-биле кады үнүп оъттааш, кирип келир кылдыр чаңчыга берген турган. Бир-ле хүн бызаалар-биле кады оъттап чорда кожазында аалдың ыттары туткулап, сывыртай бээр орта, аъргаже кире халааш, ол хевээр келбейн барган:

Аңаа таварышканывыс ол дур ийин.

М. ЭРЕС-ООЛ.

ШИЛ САВАЛАРНЫ КАНЧААРЫЛ?

Кызылдың кудумчуларында, Гастелло аттыг дыштанылга парыгында, Улуг-Хемниң кайы-даа эриктеринде, «Көк-Тейэ», «Сукпак» совхозтарның девискээрлеринде октапкан чыткылаар бүдүн-даа, бузук-даа шил саваларны кижи бола көөр.

Ынчаарга 1,5 ажы 0,5—0,75 болгаш 1-литраның шил саваларын, сок, фрукт болгаш варенье саваларын кайда-даа шуут хүлээп албайн турар. Бо савалар кайнаар барып турарыл? Оларны бок төгер машиналарга чүдүргеш хоорай кыдыынче октап турар.

Ындыг сава аймаан чүгле Кызыл хоорайның девискээриниден эвес, районнар төптериниден, аржаан сугларының кыдыгларындан, республиканың бүгү оруктар хажыыларындан, арга-арыглардан, одаглардан хөйнү көрүп болур.

Шил саваларны бүдүрериниге—ээлдирип, хептеп кударынга, хүн херели эрттирбес кылдыр өңнеп кылырынга бүдүрүлге черлери хөй күштү, үе-шакты чарыгдап, күрүне аңаа хөй акша-хөреңгини үндүрүп турар болгай. Ырак-узактан садыг дамчыштыр келген шил сава аймаан хумагалап ажыглаар хамаан чок, бок төгер черлерже уруп, туралаан черинге октап, буза шаап, сесерликтерни, кудумчуларны, суг кыдыгларын, эштир бассейннерни, дыштанылга черлерин боктаддырып турарын черле четпес деп бодаар мен.

Кызылда шил сава алыр черлер бар. Ынчалза-даа олар таарымча чок, чайның изиинде, кыштың соогунда чадагай чамдыкта ажылдаар, ажылдавас, расписание барымдаалавас. Колдуунда водка шилиниден өске шилдерни албайн турар.

Саваларны хамаан чок ажыглаар чорукту бир янзы шиитпирлээр, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорутса чогуур деп бодаар мен. Ынчангаш хоорайның кудумчуларынга, сесерликтеринге шил сава октаар чорукту болдурбазының хемчээн алза чүл? Мону «түрмек» айтырыг кылдыр көрүп болбас. Садыг министерствозу болгаш Кызыл-садыгның удуртукчулары айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг.

Ю. ДОРЖУ.

АНАТОЛИЙ АНДРЕЕВИЧ БЫКОВ

Тываның республика типографиязының директору Анатолий Андреевич Быков берге аараанының соонда, 36 харлыында мөчээн.

Бодунуң күш-ажылчы оруун Новосибирскиниң үс-дарган училищезинге он беш харлыг оол турган, ол эгелээн. Тываның типографиязынга алдыгы разрядтыг парлакчы болуп 18 харлыында келген. Аңаа ажылчын турганындан кол инженер болгаш директор албан-хүлээлгеге чедир депшээн. Совет Армияның хүрээлениинге шериг албанын эрттиргени оон ажылчын дадыгылышкынын улам быжыглаан. Ынчаарга Москваның Полиграфия институдун дооскаш, мастер-парлакчы бедик мергежилдиг специалист апарган. Анатолий Андреевич Быковтуң күш-ажыл дептеринде социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш тывыскан мактал-шаңналдар демдеглелдери хөй.

Анатолий Андреевич сөөлгү ийи чылдын дургузунда республика типографиязының коллективин удуртуп келген. Ажылчыннар ону негелделиг болгаш чайгылыш чок туруштуг удуртукчу, идепкейлиг коммунист, сагыш човангыр эш деп хүндүлээр чораан.

Полиграфистер, журналистер болгаш республикада парлалга, типография ажылы-биле холбаалыг бүгү кижилер Анатолий Андреевич Быковтуң дугайында ханы хүндүткелдиг тураскаалды сагыш-сеткилдиге кадагалаар.

Бөлүк эштери.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

15.50—«Бузулбас эвилел». **Армян ССР.** 16.50—17.00—Чапсар. 17.00 — **«Бузулбас эвилел».** Армян ССР. (Уланчызы). 18.00—**«Үе».** Информастыг программа. 18.30—Өңнүг телевидение. **Концерт.** 19.10—Телепин.

КЫЗЫЛДАН

20.30 — **«Школа болгаш хөй-нити».** Дамчыдылга. 21.05 — Документалдыг фильм. 21.25 — **«Орукка үш шак».** Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

22.00—**«Москваның сылдыстары» деп фестивальдың түңнел концерти. Дамчыдылганы Кремльдиң Съездилер ордузундан кылган 1-ги кезээ.** 23.10— **«Вердиниң музыказы».** Уран-чечен телефильм. 00.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 00.30 — 02.45— Өңнүг телекөргүзүг. **Хоккей талазы-биле делегей ужуражылгазы. ЧССР-ниң болгаш Канаданың шилиндек командалары ойнаар.** Чехословакиядан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп аязыр, чамдык черлерге чаар. Барыын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 7—10 метр чедер. Агаарның температуразы 4—9 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чаар. Барыын угланышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 7—9 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кинотеатрларга

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рам биле Шиам» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.00, 12.45, 15.30, 18.15, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын шак» 15.40, **«Аас-кежикче орук»** (1-ги, 2-ги кезээ) 17.30, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Муслим Магомаев ырлап тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кибальчиш деп оол дугайында тоол» 9.40, 13.40, **«Согур чаъс»** 11.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

Республика типографиязының директору, СЭКП кежигүнү
Анатолий Андреевич
БЫКОВТУҢ
мөчээнин СЭКП-ниң Кызыл хоорком, ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүскому кажыыдал-биле дыңнадып, ханы кажыыдалын мөчээн кижиниң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге илергейлеп тур.

Республика типографиязының директору, СЭКП кежигүнү
Анатолий Андреевич
БЫКОВТУҢ
берге аараан соонда элекке мөчээнин типографияның партбюрозу, профэвилел комитеди, коллективи ханы кажыыдал-биле дыңнадып, кажыыдалын мөчээн кижиниң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге илергейлеп тур.

Республика типографиязының директору
Анатолий Андреевич
БЫКОВТУҢ
элекке мөчээнин «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннарының редакцияларының, Тываның ном үндүрер чериниң коллективтери ханы кажыыдал-биле дыңнадып, кажыыдалын мөчээн кижиниң өг-бүлезинге, оңнуктеринге илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47 үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ЗС—01040